

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΩΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ

★ ★

ΑΜΦΙΣΣΑ
1977

2

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

‘Απ’ ὅσα ὁ Ταχυδρόμος μᾶς φέρνει

‘Απὸ γράμμου τοῦ κ. Γιώργου Κουτσοκλένη:

«Θερμὰ συγχαρητήρια διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ. Ἡ ὕλη εἶναι ἀξιόλογος καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀρίστη. Ἐὰν ἐπιτευχθῇ αὐξησις τῶν σελίδων τοῦ θα καταστῇ περιοδικὸν λίαν ἀξιοπρόσεκτον ἀνὰ τὸ πανελλήνιον. Ὡς συμβολὴν εἰς τὴν ἀξίαν παντὸς ἐπαίνου προσπάθει-
άν σας — καὶ ἐξάλλου ὑπῆρξα ὁ πρῶτος πρόεδρος τῆς ‘Εταιρείας — θέτω εἰς τὴν διάθεσίν σας τὸ βιβλίον μου «Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφή-
τη Ἡλία Παρνασσίδας». Ἐκ τούτου δύνασθε νὰ δημοσιεύσετε εἰς τὰς «ΣΕΛΙΔΑΣ» πᾶν ὅ,τι ἤθελε κριθῇ ὡς ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς τῆς ‘Εταιρείας».

Ὁ κ. Δημ. Παπακωνσταντίνου, λυκειάρχης, μᾶς γράφει:

«Σᾶς χάρηκα μὲ τὸν ἐρχομό σας. Μὲ συγκινήσατε ἀπεριόριστα. Καὶ ἡ ἐμπνευση φωτισμένη καὶ ἡ πραγμάτωση ἀξιολογώτατη. Ἐλει-
πε ἀπ’ τῆ Φωκίδα αὐτὸ τὸ φωτισμένο θῆμα. Πολὺ καλοπροαίρετες οἱ
προθέσεις ὅλων σας. Καὶ ὁ στόχος σας ἀσφαλῶς μαρτυρεῖ τὰ ὁδηγη-
τικά σας κίνητρα. Τὸ εὐχόμεσθε ὁλόψυχα ὅλοι. Καὶ θέλει πολὺ κού-
ράγιο αὐτὴ σας ἡ προσπάθεια. Πρέπει νὰ σταθοῦν δίπλα σας πολ-
λοί... Κυρηναῖοι. Ἐχει καλὸ ὕλικὸ ἡ Ρούμελη γενικὰ καὶ ἡ Φωκίδα
εἰδικότερα».

Καὶ ὁ ἐκπαιδευτικὸς - λογοτέχνης κ. Γεώργιος Χασιακός, συγγρα-
φέας γνωστῶν βιβλίων, μᾶς γράφει:

«Ἡ ἱδρυσις τῆς ‘Εταιρείας ἀποτελεῖ σοβαρὸ θῆμα γιὰ τὴν πνευ-
ματικὴ καλλιέργεια στὴν Ἐπαρχία καὶ θὰ κάμει εὐρύτερα γνωστὸ
τὸ Φωκικὸ ὡρὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους του. Στὴ Φωκίδα, ἀπὸ καιρὸ σὲ
καιρὸ, παρουσιάζονται πνευματικὲς ἀναλαμπές, μὲ τὴν ἔκδοσιν πε-
ριοδικῶν ἐντύπων, καὶ αὐτὸ εἶναι παρήγορο σημάδι. Οἱ συνθήκες ὁ-
μως δὲν ἐπιτρέπουν τὴ συνέχισιν τῆς ἔκδοσός τους. Ἄς ἐλπίσουμε
τώρα, ὅτι τὸ ἔργο τῆς ‘Εταιρείας θὰ ἐνισχυθῇ σημαντικὰ ἀπὸ παν-
τοῦ, πνευματικὰ καὶ ὕλικά. Ἔτσι ἡ ‘Εταιρεία θὰ πραγματοποιήσῃ
τοὺς σκοποὺς τῆς καὶ θὰ προσφέρει θετικὸ ἔργο, ὅχι μόνον στὴ φτω-

χή Φωκική γωνιά, αλλά και σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιατί ἡ Φωκίδα μὲ τοὺς Δελφούς τῆς ὑπῆρξε ἀπ' τὰ βάθη τῶν αἰώνων τὸ λίκνο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δημοκρατίας σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη».

Εὐχαριστοῦμε τοὺς ἐπιστολογράφους γιὰ τὰ καλὰ τους λόγια καὶ τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον τους. Καὶ ἀκόμα εὐχαριστοῦμε ὅσους ἀνταποκρίθηκαν στὸ κάλεσμά μας καὶ στείλανε πνευματικὴ τους δουλειὰ γιὰ δημοσίευση. Ἡ προθυμία τους μᾶς ἐνθαρρύνει καὶ μᾶς δίνει τὶς βασίμες ἐλπίδες, ὅτι οἱ «ΣΕΛΙΔΕΣ» ὁλοένα θὰ γίνονται καλλίτερες καὶ ἀντιπροσωπευτικότερες.

Δ.Ι.Κ.

Σχολιάζοντας τὰ γεγονότα

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΡΔΩΝΗΣ

Ὁ θάνατος τοῦ Κων) νου Κορδώνη (26.4.77), Διευθυντοῦ τῆς τοπικῆς ἐφημερίδας «ΦΩΚΙΚΟΣ ΛΑΟΣ» καὶ πρώην Δημάρχου Ἀμφίσσης, ὑπῆρξε σημαντικὴ ἀπώλεια γιὰ τὸν τόπο μας.

Πέρα ἀπ' τὶς ἄλλες δραστηριότητες, ποὺ εἶχε ἀναπτύξει, μεγάλη ὑπῆρξε ἡ προσφορά του στὴ λαογραφία τοῦ τόπου μας. Στὰ πεντακόσια πενήντα, περίπου, φύλλα τῆς ἐφημερίδας του, τόσο αὐτὸς ὅσο καὶ οἱ συνεργάτες του, δημοσίευσαν πληθώρα λαογραφικῶν κειμένων, ὕλικου πολύτιμου, γιατί περιέχει μαρτυρίες καὶ ἀφηγήσεις ἀνθρώπων τῆς περασμένης γενιᾶς, ποὺ τώρα δὲ ζοῦν.

Εὐχῆς ἔργο θὰ ἦταν τὸ ὕλικο τοῦτο νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ — ταξινομημένο πιά — νὰ κυκλοφορήσει εὐρύτερα, γιατί ἀποτελεῖ πολύτιμη συμβολὴ στὴ διάσωση τῶν θρύλων καὶ παραδόσεων τοῦ τόπου μας καὶ τὴ γνώση τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς περιοχῆς μας.

Καὶ πέρα ἀπ' αὐτά, ἀπόδειξη ἀδιάψευστη τῆς ἀγάπης του, γιὰ τὸν τόπο ποὺ

γεννήθηκε, ἀποτελεῖ ἡ διαθήκη του. Μὲ τὴν προσφορά του αὐτὴ συνεχίστηκε, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, ἡ παράδοση τῶν εὐεργετῶν καὶ ὁωρητῶν, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ ἐνάμιση αἰὼνα στὴν πόλη μας καὶ ποὺ τόσα ἡθικά καὶ ὕλικά ὀφέλη πρόσφερε σ' αὐτή.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΣΤΕΦΟΣ

Ἐνας αὐτοδίδακτος ζωγράφος ἀπ' τὴ Φωκίδα, ὁ Χαράλαμπος Στέφος, ἐπιλέχτηκε καὶ ἐκπροσώπησε τὴ χώρα μας στὴν Ἑλληνικὴ Ἑβδομάδα, ποὺ ὁργανώθηκε στὴν πόλη DEURNE τῆς Ὁλλανδίας, στίς 21—28.5.77.

Ἡ ἐπιλογή, ἀπὸ πολυμελὴ ἐπιτροπή, ἐνὸς ζωγράφου ἀπὸ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη, αὐτοδίδακτου καὶ χωρὶς τίτλους σπουδῶν, δείχνει τὴν ἀναγνώριση τοῦ ταλέντου του καὶ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του. Ἐξάλλου ἡ ἐπιλογή του δικαϊώθηκε ἀπόλυτα ἀπ' τὶς κριτικὲς τῶν εἰδικῶν, τὴν προσέλευση τοῦ κοινοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν πινάκων του, ποὺ πωλήθηκαν στὴν Ὁλλανδία.

Δ.Ι.Κ.

Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλίας Παρνασσίδας

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΝΗ

ΤΕΜΠΛΟΝ

Νομίζω πὼς δὲν θὰ πρέπει νὰ πεθάνη κανεὶς ἂν πρῶτα θέν δῇ τὸ τέμπλο τοῦ Προφήτη Ἡλίας Παρνασσίδος, πού εἶναι μοναδικὸ καλλιτέχνημα.

Δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μιὰ χαρακτική. Πρόκειται γιὰ μιὰ μεγάλη σύνθεση μὲ ἀνάγλυφα πολλὰ πρόσωπα, ἔργο μακρᾶς πνοῆς, τὸ ὁποῖο ἐστοίχισε πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια ἐργασίας καὶ ὑπομονῆς. Πραγματικὸ δειγματὴν ἡρωϊκῆς προσπάθειας.

Ὁ κόπος, ἡ λεπτοτεχνία καὶ ἡ ὑπομονὴ προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴ συγκίνηση. Εἶναι ἓνα ἔργο δαιδαλώδες, ἐμπνευσμένο, μὲ ἐνότητα καὶ ὕψος. Κάθε του εἰκόνα, σκηνὴ ἢ παράσταση εἶναι δουλεμένη καὶ ἀπὸ τὸ πίσω μέρος. Στὰ πρόσωπα τῶν παραστάσεων ξεχωρίζεις, χωρὶς προσπάθεια, τὴν ἔκφραση τοῦ καθενός. Τίς λεπτομέρειες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τίς περιγράψουμε ἐδῶ. Ὁ κάθε ἐπισκέπτης θὰ εἴδῃ μόνος του, ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατο. Ἐνδεικτικὰ μόνο θὰ ἀναφέρω τὴ σκηνὴ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, διαστάσεων μιᾶς παλάμης περίπου, στὴν ὁποία ξεχωρίζεις εἰς μὲν τοῦ Ἀβραάμ τὸ πρόσωπο τὴν ἀγριάδα καὶ τὴν ἀπόφαση νὰ θυσιάσῃ τὸ γυιό του, τὸ μονάκριβο, στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰσαὰκ καθάρια τὴν ἀπορία καὶ τὴν ἀγωνία, εἰς δὲ τοῦ Ἀγγέλου τὸ ἀγγελικὸ χαμόγελο τὴν ὥρα πού ἐμποδίζει τὸν Ἀβραάμ, ἐξερχόμενος μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα. Ἡ λεπτομέρεια εἶναι τόση πού ἀκόμη ξεχωρίζεις τὰ κλαριά, πάνω στὰ ὁποῖα θὰ γινόταν ἡ θυσία, νὰ εἶναι τακτοποιημένα σ' ἓνα δεμάτι καὶ ὅτι τὸ σφάγιο, πού ἀντικα-

τέστησε τὸ θῦμα, εἶναι ἀμνός. Ὁλόκληρο τὸ τέμπλο εἶναι δουλεμένο, χωρὶς νὰ ἔχη μείνει ἀσκάλιστη καὶ ἡ παραμικρὴ γωνίτσα, μὲ παραστάσεις καὶ σκηνές τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀρχίζοντας ἀπ' τοὺς Πρωτοπλάστους καὶ καταλήγοντας στὴ Δευτέρα Παρουσία, μὲ σκηνές ἀπὸ τὸ βίο τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὰ συναξάρια τῶν Ἀγίων, μὲ ὁλόσωμους Ἀγγέλους, ἐξαπτέρυγα, διακόνους, μὲ ἄλλα συμβολικὰ θέματα, ζῶα, φυτὰ κι ἓνα σωρὸ ἄλλα διακοσμητικά. Ἡ σύλληψη τῶν σκηνῶν, πραγματικὰ θεόπνευστη, συναγωνίζεται στὴν τελειότητα τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐργασίας.

Γιὰ τὸν τεχνίτη δὲν γνωρίζουμε τίποτα. Ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μᾶς ἀφήσῃ καμμιὰ μαρτυρία γιὰ τὴν ταυτότητά του. Λένε πὼς ἦταν Ἡπειρώτης καὶ λεγόταν μαστρο-Νικόλας. Λένε ἀκόμη πὼς ὁ ἴδιος σκάλισε τὸ τέμπλο τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὸ Γαλαξίδι, ἐπίσης φημισμένο, τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς (παλῆς Ἀϊ-Νικόλας) Ἀμφίσσης, τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς Γαλαξειδίου καὶ Ἀγίου Γεωργίου Λειβαδιᾶς, ἔχι ὅμως τῆς αὐτῆς ἀξίας ὅσο αὐτὸ τοῦ Πρ. Ἡλίας καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Γαλαξειδίου.

Τί σημασία ὅμως ἔχει ποῖο εἶναι τὸ ὄνομά του; Ἐνὰ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ καλλιτέχνης αὐτὸς δούλεψε, χωρὶς διακοπή, ἐπὶ δέκα χρόνια, συνεπαρμένος ἀπὸ τὸ Θεῖον καὶ ὁδηγούμενος ἀπ' Αὐτό, γιὰ νὰ φτιάσῃ ἓνα ἔργο, πού θὰ δοξάσῃ τὸ μυαλό του καὶ τὰ χέρια του αἰῶνια. Βαθὺς γνώστης τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Δια-

θήκης κατώρθωσε νά τις ζωντανέψη πάνω στο ξύλο τῆς καρυδιάς.

Ἡ παράδοση λέει πῶς, ὅταν ὁ τεχνίτης αὐτός ἦλθε στο Μοναστήρι, γιά νά ἀναλάβῃ... τις ἐργασίες τοῦ τέμπλου, ἰδὲν συμφώνησε στήν τιμὴ μὲ τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιο καὶ ἔφυγε. Στὸ δρόμο ὁμως τοῦ παρουσιάστηκε ἓνας γέροντας σεβάσμιος καὶ τὸν ρώτησε ποῦ ἦταν καὶ γιατί φεύγει. Ὁ τεχνίτης τοῦ εἶπε τὸ σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεώς του καὶ τὸ λόγο τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ὁ γέρονς τότε τοῦ εἶπε «νά πᾶς πίσω, νά φτιάσῃς ὅ,τι καλλίτερο μπορεῖς χωρὶς νά ἐνδιαφερθῇς γιά τὰ χρήματα» καὶ χάθηκε. Πράγματι ὁ τεχνίτης ἐπέστρεψε καὶ ἔφτιασε αὐτὸ τὸ ἀνεπανάληπτο ἀριστουργημα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μνημεῖο Λαϊκῆς τέχνης. (Ἡ ὁποία σήμερα ἐξέλειψε).

Τὸ ὅτι δούλεψε γιά τὸν ἑαυτὸ του, χωρὶς νά ἐνδιαφερθῇ γιά χρήματα, φαίνεται ἀπὸ τις λεπτομέρειες τοῦ ἔργου του. Παράδειγμα, γιά νά δῆς τὸ μελανοδοχεῖο καὶ τὸ φτερό, τὸ ἐφεδρικό μέσα σ' αὐτό, τῶν Εὐαγγελιστῶν Λουκᾶ καὶ Ἰωάννη, τῆς Ὁραίας Πύλης, πρέπει νά ἀνεθῇς σὲ σκάλα. Τοῦτο καὶ τόσα ἄλλα μαρτυροῦν, ὅτι ὁ καλλιτέχνης δούλεψε μόνο γιά τὴν «Τέχνη».

Γιά νά διευκολυνθῇ ἡ μελέτη τοῦ ἔργου, τὴν ὁποία ἀποφασίζουμε, χρειάζεται νά διαχωρισθῇ αὐτὸ στὰ ἐξῆς μέρη:

1) Βάσις τοῦ τέμπλου. 2) Κίονες. 3) Ὁραία Πύλη. 4) Ποδιές εἰκόνων. 5) Εἰκόνες. 6) Ἀμπελος. 7) Δωδεκάορτον. 8) Ἐσταυρωμένος.

1.— ΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

Κάτω ἀπ' τις εἰκόνες τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Προφήτη Ἡλίας, ἀντίστοιχα, εἶναι σχαλισμένοι δυὸ ἀνθρώποι σὲ μεγάλο μέγεθος. Πρόκειται γιά τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὗα. Ἐχουν φτερὰ ἀγγέλου καὶ φαίνονται ἄγνοί, γιατί εἶναι πρὶν τὸ προπατορικό ἁμάρτημα.

Στις παράπλευρες εἰκόνες τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους καὶ Ἀγίου Νικολάου εἰκονίζονται οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἁμάρτημα, ἀποκρύπτοντες ὁμως τὴ γύμνια τους μὲ φύλλα, χωρὶς φτερά καὶ ἔχοντες μεταξὺ των ἄγγελο φρουρό, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀπαγορεύει τὴν ἐκ νέου εἰσοδόν των στὸν Παράδεισο.

Κάτω ἀπὸ τις εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας δυὸ λιοντάρια κρατοῦν ἓνα θυρεό, πάνω στὸν ὁποῖο δυὸ ἄγγελοι ἐκσάτουν ἓνα στέμμα.

Στις ἀκρινὲς εἰκόνες, πάνω ἀπὸ τοὺς ἱδίους θυρεοὺς δὲν ὑπάρχουν ἄγγελοι, ἀλλὰ ἓνα σύμπλεγμα κληματαριάς, πάνω στήν ὁποία ὁμορφα, καλοσκαλισμένα, πουλιά τσιμπολογοῦν τὰ σταφύλια της.

Σχεδὸν ὅλο τὸ τέμπλο εἶναι γεμάτο ποικιλόμορφα μὲ τὴν κλασσικὴ γιά ὅλα τὰ τέμπλα κληματαριά, ἡ ὁποία ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ θέματα, τὰ πλέον προσφιλῇ στὸ Χριστὸ μας, στίς ὁμιλίες Του πρὸς τοὺς μαθητάς Του.

2.— ΚΙΟΝΕΣ

Τὸ τέμπλο χωρίζεται κάθετα, σὲ τμήματα μὲ δώδεκα κολῶνες, στὸ καθένα δὲ ἀπ' αὐτὰ ἀντιστοιχεῖ καὶ μιὰ εἰκόνα. Στὴ βάση κάθε κολῶνας ὑπάρχει μιὰ γλάστρα μὲ λουλούδια ἀναρριχώμενα, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀγκαλιάσει οἱ πρωτόπλαστοι, μετὰ τὴν ἐξωσὴ τους ἀπ' τὸν Παράδεισο. Ἐδῶ ἐρμηνεύεται ἡ κατάρρα τοῦ Θεοῦ: «Κατηραμένη νά εἶναι ἡ γῆ ἐξ αἰτίας σου· μὲ λύπας θέλεις τρώγει τοὺς καρποὺς αὐτῆς πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου... καὶ θέλεις τρώγει τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ· ἐν τῷ ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου καὶ θέλεις τρώγει τὸν ἄρτον σου, ἕως οὗ ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης» (Γεν. Κεφ. Γ' 17—19).

Ὁλη λοιπὸν ἡ θάσις τοῦ τέμπλου εἶναι ἀφιερωμένη στήν πρώτη πλάση, τὴν

πρώτη δημιουργία, εἰς τοὺς Πρωτόπλαστους.

Οἱ δώδεκα κολῶνες εἶναι ἴδιες καὶ φέρουν τὶς ἐξῆς παραστάσεις:

α) Πάνω ἀπὸ τὴ θάση καὶ σὲ ὕψος 1,15 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο, εἶναι σκαλισμένος ἕνας διάκονος, ὁ ὁποῖος κρατᾷ στὸ ἕνα τοῦ χέρι θυμιατὸ καὶ στὸ ἄλλο μιὰ ἐκκλησιᾶ. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀρχιδιάκονο καὶ Πρωτομάρτυρα Στέφανο, ὁ ὁποῖος, ὡς πρωτομάρτυρας, δικάζεται, κατὰ τὸν καλλιτέχνη, τὴν πρώτη θέση.

β) Ἀμέσως μετὰ τὸν Ἀρχιδιάκονο Στέφανο, πῶς πάνω, εὐρίσκεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κρατώντας στὸ χέρι Του σφαῖρα, δεῖγμα τῆς παντοκρατορίας Του.

γ) Λίγο πῶς πάνω ἕνας ἄγγελος μᾶς δείχνει τὸν οὐρανόν.

δ) Ἀκόμη λίγο πῶς πάνω εὐρίσκεται ὁ Πατριάρχης Ἰακώβ, ὁ ὁποῖος κρατᾷ μιὰ μεγάλη σκάλα. Ἐδῶ ὁ καλλιτέχνης ἐρμηνεύει τῆς Παλ. Διαθήκης τὸ Κεφ. ΚΗ (11—13) τῆς Γενέσεως. «Καὶ ἔφθασεν εἰς τινὰ τόπον καὶ διανυκτέρευσεν ἐκεῖ, διότι εἶχε δύσει ὁ ἥλιος» καὶ ἔλαβεν ἐκ τῶν λίθων τοῦ τόπου καὶ ἔθεσεν προσκεφάλαιον αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ καὶ εἶδε ἐνύπνιον, καὶ ἰδοὺ, κλιμαῖς ἐστηριγμένη εἰς τὴν γῆν, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή ἔφθανεν εἰς τὸν οὐρανόν καὶ ἰδοὺ οἱ Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς καὶ ἰδοὺ, ὁ Κύριος ἵστατο ἐπάνωθεν αὐτῆς καὶ εἶπεν...».

ε) Σὲ ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,92 μ. εὐρίσκεται ὁ Ἡσαΐας — δηλαδὴ στὸ ὕψος κανονικοῦ ἀνδρός — γιὰ νὰ φαίνεται ἀπ' τὸ λειτουργὸ καὶ τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μεταλάβῃ τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων — κρατώντας στὸ χέρι Του ἕνα κουτάλι μὲ ἀναμμένα κάρβουνα. «Οὐαὶ εἰς τοὺς ὅσοι εἶναι δυνατοὶ εἰς τὸ πίνωσι οἶνον καὶ ἰσχυροὶ εἰς τὸ νὰ σμίγῃσι σίκερα οἵτινες διακαίονουσι τὸν παράνομον διὰ τὰ δῶρα, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου ἀφαιροῦσι ἀπ'

αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, ὡς ἡ γλῶσσα τοῦ πυρὸς κατατρώγει τὴν καλὰμην καὶ τὸ ἀχυρὸν ἀφανίζεται ἐν τῇ φλογί, οὕτως ἡ ρίζα αὐτῶν θέλει κατασταθῇ ὡς σιγηδὼν, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν θέλει ἀναθῇ ὡς κονιορτός διότι ἀπέρριψαν τὸν Νόμον τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων καὶ κατεφρόνησαν τὸν λόγον τοῦ Ἀγίου τοῦ Ἰσραήλ», μᾶς λέγει ἡ Ἀγία Γραφή (Ἡσαΐας Κεφ. Ε' 22—24) τῆς ὁποίας κάτοχος, θαυδὲς μελετητῆς καὶ γνώστης ἦταν ὁ μαστρο-Νικόλας.

ζ) Ἀμέσως πῶς πάνω ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα εὐρίσκεται ἄλλος ἄγγελος, ὅμοιος μὲ τὸν προηγούμενο, πῶς καὶ αὐτὸς μᾶς δείχνει τὸν οὐρανόν.

η) Καὶ πάλι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὴ σφαῖρα εἶναι σκαλισμένος λίγο πῶς πάνω ἀπὸ τὸν Ἄγγελο.

θ) Ἡ ἐπομένη φιγούρα παριστᾷ ἄγγελον, ὁ ὁποῖος κρατᾷ ἀνοιγμένη τὴ Βίβλο, τὸ μέσον δηλαδὴ διὰ νὰ μὴ ναυαγήσῃ κανεὶς καὶ τὸ φάρμακο τόσῳ κακῶν, ὥπως λέει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος.

ι) Στὴν κορυφή τοῦ καθενὸς κίονος εὐδίσκονται ἐπὶ τοῦ θρόνου — σὺν κιονόκρανα — οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι. Ἀπ' τὴ θέση αὐτῇ, μὲ μορφὴ σοβαρῇ, σὺν κριταί, ἐπιβλέπουσιν ἐνὸς κληρο τὸ Ναό.

Ὁ καλλιτέχνης ἐδῶ ἐρμηνεύει τὸ ἐδάφιον 28 τοῦ ΙΘ' Κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου: «Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτούς: Ἀληθῶς σᾶς λέγω, ὅτι ἔσεσθε οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης Αὐτοῦ, θέλετε καθίσει καὶ ἔσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ».

3.— ΩΡΑΙΑ ΠΥΛΗ

Στὸ πρῶτο τμήμα — τὸ πῶς κάτω — εἶναι ζωγραφισμένοι τέσσαρες Ἀρχιερεῖς, σὲ εὐλαβικὴ στάση ἱεουργοῦ. Στὸ δεῦτερο τμήμα καὶ πάλι ἡ ἀμπελος, ἡ ὁποία φυτρώνει ἀπὸ τὰ στόματα δύο ἀνθρωπομόρ-

φων λιονταριῶν. «Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἄμπελος...». Στὸ τρίτο τμήμα δύο ἀναγεννώμενοι Φοίνικες ἀπὸ τῆ στάχτη τους. Στὸ ἐπόμενο τμήμα ἀπεικονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Στὸ δεξιό, ἡ Θεοτόκος καθισμένη σὲ θρόνο μελετᾷ μὲ εὐλάβεια καὶ στὸ ἀριστερὸ θημοθυρόφυλλο ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, μὲ τὸν κρίνο στὸ χέρι, φέρνει τὸ μεγάλο μήνυμα, τὸ ὁποῖον εἶχαν προφητεῦσαι οἱ πρὸ πάντων σκαλισμένοι προφῆτες. Τὰ θημοθυρόφυλλα τελειώνουν μὲ δύο φίδια, ἀπὸ τὰ στόματα τῶν ὁποίων φυτρώνει ξανὰ ἡ ἄμπελος, τῆς ὁποίας τὰ σταφύλια τρώγουν δύο ἀετοί, ἀριστα σκαλισμένοι. Τὰ δύο αὐτὰ θηρία - φίδια συναντῶνται σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ τέμπλου. Πάνω στὴν κορυφὴ τῆς θύρας δύο Ἄγγελοι κρατοῦν ἓνα στέμμα καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸ ἓνας σταυρὸς μὲ ὅλα τὰ σύμβολα τοῦ μαρτυρίου (σπόγγος, στεφάνι, ἀκάνθινο, λόγχη). Παλαιότερα, οἱ καλόγεροι θέλησαν νὰ δώσουν μεγαλπρέπεια στὸ τέμπλο χρυσιζόντάς το. Εὐτυχῶς ποὺ δοκίμασαν πρῶτα ἀπὸ τὰ θημοθυρόφυλλα κι' ἀφοῦ εἶδαν ὅτι τὸ κατέστρεφαν, σταμάτησαν.

Στὸ κάτω μέρος τῆς Ὁραίας Πύλης εἶναι σκαλισμένοι οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ μὲ ἄφθαστη τέχνη. Δεξιὰ κάτω ὁ Μάρκος καὶ πάνω ὁ Λουκᾶς καὶ ἀριστερὰ κάτω ὁ Ματθαῖος καὶ πάνω ὁ Ἰωάννης μὲ τὰ σύμβολά τους τὸν Λέοντα, τὸν Ταῦρο, τὸν Ἄγγελο καὶ τὸν Ἀετὸν, ἀντιστοίχως. Στὰ πλευρὰ τῶν Λουκᾶ καὶ Ἰωάννη διακρίνει κανεὶς ἀκόμη καὶ τὸ μελανοδοχεῖο μὲ τὸ ἐφεδρικό φτερό μέσα, πολὺ λεπτῆς τέχνης. Κάτω ἀπὸ αὐτοὺς δύο φρουτιέρες εἶναι γεμάτες ρόδια, σύμβολο σοφίας. Στὸ μέσον ἓνας Ἄγγελος κρατᾷ στέμμα, μιὰ

δεσποτικὴ μίτρα, σὰν νὰ θέλῃ νὰ τὴν τοποθετήσῃ στὴν Ἁγία Κεφαλὴ τοῦ πρὸ κάτω Ἀρχιερέα Χριστοῦ. Ἡ ἐκφραση τοῦ Ἀγγέλου εἶναι χαρούμενη, γιατί εἶναι ἔτοιμος νὰ ἐγγίσῃ τὴν κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ μόνον ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἀξιώθηκε, κατὰ τὴ βάπτισή, νὰ ἐγγίσῃ.

Ὅλο τὸ τμήμα εἶναι πλαισιωμένο μὲ Ἀγγέλους, Ἀρχαγγέλους, Ἐξαπτέρυγα Πολυόρμιατα καὶ πάσης τάξεως Ἀρχαγγελικὲς Δυνάμεις. Εἶναι οἱ ἀόρατες δυνάμεις, ποὺ βοηθοῦν τὸν ἱεροουργὸ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μυστήριον.

Στὸ τελευταῖο τμήμα τῆς Ὁραίας Πύλης, πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι ὁ καθιερωμένος Μυστικὸς Δεῖπνος. Ὁ καλλιτέχνης σκάλισε τοὺς Δώδεκα Ἀποστόλους καὶ τὸ Διδάσκαλό Του, στὸ μέσον, τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸς τοὺς εἶπε: «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἕξ ὧν παραδώσει με καὶ λυπούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστον αὐτῶν: Μήτι ἐγὼ εἰμὶ, Κύριε; (Κατὰ Ματθαῖον Κεφ. Κς 22). Σὲ ὅλων τὰ πρόσωπα εἶναι χαραγμένος ὁ φόβος, ἡ ἀπορία, τὸ ἐρωτηματικόν. Τὰ χέρια τους μόνο δείχνουν ὅλη τους τὴν ἐκφραση, Ἄλλα ἐρωτοῦν. Ἄλλα ἀποροῦν. Ἄλλα βεβαιώνουν καὶ μόνο τοῦ Ἰούδα τὸ ἓνα κρατᾷ σφιχτὰ τὸν «κουρβανὰν» καὶ τ' ἄλλο τὸ πηροῦνι, στὸ δὲ πρόσωπό του εἶναι ζωγραφισμένη ἡ ἀδιαφορία. Ὅταν τὴν προσέχη κανεὶς αὐτὴ τὴ σκηνὴ νομίζει πὼς ἀκούει τὸ «Μήτι ἐγὼ εἰμὶ, Κύριε;».

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου δύο ἄγγελοι μὲ τὸ βλέμμα στὸ ἀπειρο μένουν ἐκστατικοὶ ἀπ' τὰ γεγόμενα στὸ τραπέζι τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου.

(Συνεχίζεται)

Συμπατριώτη,

Μὴν πετᾷς τὸ περιοδικὸ τοῦτο. Ἔστω καὶ ἂν δὲ σοῦ ἀρέσει μὴν τὸ καταστρέφεις.

Δῶστο σὲ κάποιον ἄλλο. Μπορεῖ ν' ἀρέσει σὲ κεῖνον.

ΟΙ ΚΕΦΑΛΑΔΕΣ

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΑΣΙΑΚΟΥ

Μερικοί άνθρωποι ξεχωρίζουν μέσα στο ανώνυμο πλήθος και καθιερώνονται σαν προσωπικότητες μέσα σ' ένα σύνολο. Οί άνθρωποι αυτοί μπορεί νά είναι επιστήμονες, άνθρωποι των Γραμμάτων ή επαγγελματίες. Τούς καθιερώνει ή σημαντική προσφορά τους πρὸς τοὺς ἄλλους. Οί άνθρωποι αυτοί, πού διακρίνονται ανάμεσα στοὺς πολλοὺς γιὰ τὴν προσφορά τους, μπορεί ν' ἀποκτήσουν παγκόσμια προβολή, πανελλήνια καθιέρωση ή και τοπική αναγνώριση. Σημασία ἔχει, ὅτι σέ μιὰ μικρὴ κοινωνία, π.χ. σ' ἓνα χωριό, καθιερώνεται κάποιος και γι' αὐτὸν ἀξίζει αὐτὴ ή στενὴ καθιέρωση, ὅπως ἀξίζει και γιὰ ἓναν ἄλλο μὲ παγκόσμια προβολή. Ἐνας μικρὸς και ἄσημος τεχνίτης π.χ., πού ἔλη ή ἐπικράτειά του εἶναι ή στενὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ, καθιερώνεται ανάμεσα σ' αὐτοὺς, πού τὸν περιβάλλουν.

Στὰ προπολεμικὰ χρόνια ὑπῆρχε ἓνα συνεργεῖο ραφτάδων ἀπὸ τὴ Γρανίτσα (σημερινὸ Διακόπι) τῆς Δωρίδας, πού γύριζε στὰ χωριά κι ἔραβε τίς μάλλινες φορεσιές τῶν χωρικῶν. Ἦταν οἱ ξακουστοὶ «Κεφαλάδες», ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσαν. Ἀρχιμάστορας ἦταν ὁ γηραιότερος ἀπ' τοὺς τρεῖς ραφτάδες, ὁ μπαρμπα - Νίκος Κεφαλᾶς, πού εἶχε πείρα στὴ δουλειά, ἀλλὰ και τίς σχέσεις του μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῶν χωριῶν εἶχε σημαντικὰ ἀναπτυγμένες. Ὁ δεῦτερος, μεσήλικας, ἀδερφὸς τοῦ πρώτου, ἦταν καλὸς τεχνίτης και ὁ τρίτος, ὁ μαθητευόμενος, ἦταν ὁ γιὸς του.

Σὰν τελείωνε ή σπορά τὸ Νοέμβρη μή-

να και ἀρχιζε ὁ χειμῶνας στὰ ὄρεινὰ χωριά, οἱ χωρικοὶ κλείνονταν στὰ σπίτια τους και ἀπασχολοῦνταν ὅλον τὸν καιρὸ μὲ τὴν οἰκοτεχνία (γνέσιμο, ὕφασίδι κ.ἄ.). Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν κατάλληλη και γιὰ τοὺς Κεφαλάδες. Φορτώνονταν τὴ χειροκίνητη ραφτομηχανή τους και τ' ἄλλα ἐργαλεῖα τους και κατηφορίζοντας στίς ἀνατολικές πλαγιές τῶν Βαρδουσίων, περνοῦσαν τὸ Μόρνο κι ἔφταναν στίς πλαγιές τῆς Γκιῶνας, γιὰ νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα ράβοντας στὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς Παρνασσίδας (Καλοσκοπή, Πανουριά, Μαυρολιθάρι κ. ἄ.). Στὰ χωριά αὐτὰ οἱ ραφτάδες εἶχαν πολλή δουλειά, γιατί ὑπῆρχε μεγάλη κτηνοτροφία και μὲ τὸ ἄφθονο μαλλὶ οἱ γυναῖκες ὕφαιναν πολλὰ τόπια ὕφασμα, γιὰ νὰ φτιάχνουν φορεσιές οἱ ἄντρες. Ὅλον τὸ χειμῶνα οἱ γυναῖκες ὕφαιναν στὸν ἀργαλειό, τὴν ἀνοιξὴ χτυποῦσαν τὸ σκουτὶ (ὕφασμα) στὰ μαντάμια και γινόταν κρουστὸ σὰν τόχα και ὕστερα τὸ ἔβαφαν, συνήθως σὲ μαῦρο χρῶμα. Τὸ φθινόπωρο ἦταν ἔτοιμο τὸ ὕφασμα και περιέμενε τοὺς Κεφαλάδες νὰ τὸ ράψουν φορεσιές.

Οἱ Κεφαλάδες προτιμοῦσαν τὰ κεφαλόχωρια, ὅπως ἦταν ή Κουκουβίστα (σημερινὴ Καλοσκοπή), γιατί εἶχαν δουλειές γιὰ ἐλόκληρους μῆνες. Γιὰ ὕπνο και γιὰ φαγητὸ ἐξυπηρετοῦνταν στὰ σπίτια πού ἔραβαν τίς φορεσιές. Ὅσες μέρες ἔραβαν σ' ἓνα σπίτι, κοιμοῦνταν κι ἔτρωγαν ἐκεῖ. Ὑστερα πήγαιναν σ' ἄλλο σπίτι γιὰ νὰ ράψουν και ὕστερα σ' ἄλλο και σ' ἄλλο, ἀλλάζοντας κάθε φορὰ κατάλυμα.

Ἡ ζωὴ τῶν Κεφαλᾶδων καὶ τ' ἀνέκδο-
τά τους ἔχουν μείνει παροιμιώδη καὶ ἀξί-
ζει τὸν κόπο νὰ τὰ γνωρίζει κανεὶς.

Ὁ μπαρμπα-Νίκος, μετρίου ἀναστήμα-
τος, μὲ τὴ ράχη του ἀρκετὰ κυρτωμένη
— ἀλίμονο τόσα χρόνια σκυτὸς στὴ μη-
χανή — κάπνιζε συνέχεια καὶ τ' ἄσπρα
του μουστάκια, καθὼς καὶ τὰ δόντια του,
ἦταν πάντα κιτρινωπὰ ἀπ' τὸν καπνὸ. Ἦ-
ταν πολὺ ὁμιλητικὸς κι ἐτοιμολόγος στὶς
συζητήσεις μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπι-
τιοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλοι τὸν ἀγαποῦσαν
ξεχωριστά.

Οἱ ραφτάδες κάθονταν σταυροπόδι, κον-
τὰ στὴ ζεστασιά τοῦ χωριάτικου τζακιοῦ
κι ἐργάζονταν. Ὁ ἓνας εἶχε τὸ τόπι (20
— 30 μ. ὕφασμα) κι ἔκοβε ἀλύπητα κομ-
μάτια, γιὰ νὰ ραφτοῦν οἱ φορεσιές. Ὁ μα-
θητευόμενος τὰ «τρύπωνε» καὶ ὁ τρίτος ἔ-
ραβε τὰ κομμάτια. Ὅταν ἐτοιμαζόταν ἡ
φορεσιά, καλοῦσαν τὸν ἐνδιαφερόμενο νὰ
τὴ φορέσει. Τὸ ἄτεχνο ράφιμο τῆς φορε-
σιᾶς ἀνάγκαζε αὐτόν, πού τὸ δοκίμαζε,
νὰ διαμαρτύρεται:

— Γιατί τοῦ σακάκ' εἶν' κουντὸ μά-
στουρα;

— Θὰ πές', θὰ πές' κι θὰ σοῦρθ, τα-
μάμ'.

Καὶ σὲ ἄλλη φορεσιά:

— Γιατί τό 'καμὶς τόσο φαρδὺ τοῦ σα-
κάκ';

— Θὰ μάσ', θὰ μάσ' μὲ τοῦ γκιρό.

Ἀπ' ὁλόκληρο τόπι ὕφασμα, πού θὰ
ἔπρεπε νὰ ράβουν 5—6 φορεσιές — τὸ ὕ-
φαιναν στενὰ 50 πόντους — ἂν τὸ 'κοβαν
μὲ προσοχή, ἔβγαζαν μόνο 2—3 φορεσιές
κι αὐτὲς κακοραμμένες. Τοῦτο γινόταν,
γιατὶ ἔκοβαν ἀδέρτα (ἀλύπητα) κομμά-
τια ἀπ' τὸ ὕφασμα καὶ στὴν προσαρμογὴ
τὰ ξαναφαλίδιζαν καὶ πῆγαινε χαμένο
πολὺ ὕφασμα. Ἀπ' τὸ ἀπρόσεχτο ψαλίδι-
σμα μερικὰ κομμάτια γίνονταν πολὺ μικρὰ
καὶ ἀκατάλληλα γιὰ ράφιμο. Ἔτσι, ἔκο-

βαν ἀπ' τὸ τόπι ἄλλα κομμάτια καὶ τὸ ὕ-
φασμα χανόταν. Πολλὲς φορὲς ἔκρυβαν
στὸ θισάκι τους καὶ ὁλόκληρα κομμάτια
ὕφασμα, πού τὸ ἐπαίρναν μαζί τους, γιὰ
δικές τους φορεσιές.

Ἐδῶ ταιριάζει ἡ παροιμία: «Τί φταίει
ὁ μάστορας, ὅταν δὲν ξέρει τέχνη».

Ὅσο γιὰ τὸ φαγητό, ἂν ἡ νοικοκυρὰ
εἶχε φτώχεια καὶ δὲν μπορούσε νὰ τοὺς
περιποιηθεῖ, ἔδρισκαν μόνοι τους τὸν τρό-
πο:

— Μαστόρια, τί φαί νὰ σᾶς μα'ερέ-
φου σήμινρα, π' δὲν ἔχου τίπουτα νὰ ἑά-
λου στ' φουτιά;

— Γι' αὐτὸ στιναχουρίεσι, κυρά! Ἀ-
κουνοζούμ' θὰ φκιάσουμι!

— Γιὰ πέστι μ', πῶς γένιτι; Πρώτ'
φουρά τ' ἀκούου αὐτὸ τοῦ φαί.

— Φέρι ἱσὺ τ' ἀκόν' κι τοῦ μπουκάλ'
μὲ τοῦ λάδ' γιὰ νὰ τ' ἀλείψου.

— Κι θὰ γέν' φαί μὲ τ' ἀκόν';

— Φέρι κι τ' ἀλάτ' κι ἓνα σχόρδου κι
κανιὰ πατάκα κι τί σὶ νοιάζ' ἱσένα!

Ἐφερνε ἡ γυναῖκα τὸ μπουκάλι μὲ τὸ
λάδι — μήπως εἶχε κι ἄλλο στὸ σπίτι,
πού τὸ 'ριχναν μὲ «τ' ἀδράχτ'» στὸ φαγη-
τό! Γιὰ οἰκονομία, βουτοῦσαν τὸ ἀδράχτι
στὸ λάδι καὶ ὕστερα τὸ ἀνακάτευαν στὸ
φαγητό, γιὰ νὰ λαδωθεῖ...

Μόλις ἔστριβε ἡ νοικοκυρὰ νὰ κάμει τίς
δουλειές της, οἱ ραφτάδες ἔριχναν ἔλο τὸ
λάδι ἀπ' τὸ μπουκάλι στὴν καταρόλα
καὶ γινόταν νόστιμη λαδερὴ σούπα, πού
ἔριχναν καὶ ψωμὶ μέσα κι ἔτρωγαν χορ-
ταστικά. Ἐδιναν «ζουμί» καὶ στὴ νοικοκυ-
ρά, νὰ δοκιμάσει.

— Ἀλήθεια, νόστ' μου γίνκει τ' ἀκου-
νοζούμ'!

— Γλέπ'ς, κάτ' ξέρουμι κι μεῖς ἀπὸ
μα'εῖρ'κή...

Ὑστερα ἔβλεπε ἡ νοικοκυρὰ, ὅτι δὲν
εἶχαν ἀφήσει ἄλλο λάδι στὸ μπουκάλι.

Ἀπὸ φαγητὸ καλοπερνοῦσαν στὰ σπί-

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΓΚΕΛΛ*

Πρόλογος - Διασκευή - Σχόλια: ΔΡΟΣΟΥ ΚΡΑΒΑΡΤΟΓΙΑΝΝΟΥ

Μετάφραση: ΜΑΙΡΗΣ ΓΙΑΛΕΣΣΑ - ΤΡΙΓΚΑ

Μέσα στο σκοτάδι που έζησε η Ελλάδα στα 400 χρόνια τουρκικής σκλαβιάς, οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις των ξένων περιηγητών αποτελούν τη σπουδαιότερη γραπτή πηγή Έλληνικής ιστορίας. Δίνουν μια ζωντανή εικόνα του κοινωνικού βίου των υπόδουλων Ελλήνων. Παραθέτουν δημογραφικά στοιχεία, περιγράφουν την οικονομική κατάσταση μιας εποχής, το θίκαιο και τους κανόνες του, τα ήθη, τα έ-

θιμα, τις παραδόσεις.

Πολλοί απ' αυτούς τους ταξιδιώτες ατενίζουν με θαυμασμό τις ελληνικές αρχαιότητες κ' εκθειάζουν τις φυσικές ομορφιές της χώρας των Ελλήνων, που η γοητεία του μεγαλείου της τους έφερε κοντά της προσκυνητές.

Από τις στήλες των «Σελίδων απ' τη Φωκίδα» βά δώσουμε — μεταφρασμένο απ' τ' αγγλικά — το 'Οδοιπορικό του Gell «The Itinerary of Greece...» (1η έκδ. 1819, 2η 1827), που αναφέρεται στη Φωκίδα, ιδιαίτερα στις σημαντικές της πόλεις, χωριά και τοποθεσίες: Καστροί, Χρισσό, Σάλωνα, Σκάλα, Κίρρα, Άγιαθουριά, Λιδορίκι.

τια, που πήγαιναν μετά τα Χριστούγεννα, γιατί υπήρχαν τα χοιρινά και για κανένα μήνα έτρωγαν κοντοσουβλί, πασπαλάδες, τσιγαρήθρες, κρεατόπιτες και άλλα εδέσματα.

Το χειρότερο ήταν πώς στα σπίτια που πήγαιναν, μετέφερναν και τα πολύ ενσχυλντικά ζωύφια, τις ψείρες, που ήταν κίνδυνος για τη μετάδοση ασθενειών (τύφου κλπ.). Οι προνοητικές, όμως, νοικοκυρές, μόλις έμπαιναν στο σπίτι οι Κεφαλάδες, τους έπαιρναν τα ρούχα και τα ζεμάταγαν, εξολοθρεύοντας τα φοβερά... ζωύφια.

Έτσι, χρόνια και χρόνια γύριζαν οι Κεφαλάδες στα χωριά, προσφέροντας τις πολύτιμες υπηρεσίες τους και το πέρασμά τους χαράχτηκε έντονα στη μνήμη των χωρικών. Υπηρέτησαν με την «τέχνη» τους δόκλνρες γενιές, που αγωνίζονταν σκληρά για την υπαρξή τους — τις έδερνε ή φτώχεια και ή ανέχεια — και για την υπαρξη αυτής της ίδιας της Φυλής.

Οι περιγραφές και τα σχεδιαγράμματα του Gell, αν και στερούνται αρχαιολογικού βάθους και μεγάλης ακρίβειας, θεωρήθηκαν χρησιμώτατα γιατί συνετέλεσαν ώστε να γίνει γνωστή ή Ελλάδα στους Άγγλους, που τη γνώριζαν ελάχιστα τότε κι ακόμα γιατί υπήρξαν οι τελευταίες

(*) Γκέλλ (Gell), σέρ Γουλιέλμος: "Άγγλος αρχαιοδίνης και περιηγητής (1777 — 1836). Σπούδασε στο Κολλέγιο του Ίησου, στο Καϊμπριτζ και κατόπιν στη Βασιλική Ακαδημία. Το 1800 στάλθηκε σαν διπλωμάτης στα νησιά του Ίονίου και στην επιστροφή του έλαβε τον τίτλο της εύγενείας. Έπισκέφθηκε την Τρωάδα, την Πελοπόννησο, την Ίβακη και τη Στερεά Ελλάδα κ' εξέδωσε διάφορα έργα και τοπογραφικούς χάρτες πάνω σ' έρευνες αρχαιολογικών τόπων. Μερικά απ' τα χειρόγραφα του βρίσκονται στη Γενάδιο Βιβλιοθήκη της Αθήνας.

πληροφορίες για τη χώρα μας πριν ξεσπάση ή Έπανάσταση τοῦ '21.

ΑΠ' ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ ΣΤΑ ΣΑΛΩΝΑ

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ Πυθικοῦ σταδίου, στὸ ὕψος τῶν σπιτιῶν τοῦ χωριοῦ Καστρί⁽¹⁾, ποὺ βρίσκεται στὸ ψηλότερο σημεῖο, ὑπάρχει ἕνας θράχος μὲ χώρους λαξευμένους γι' ἀφιερῶματα. Ἀνατολικά τοῦ θράχου βρίσκεται μιὰ πηγή⁽²⁾ καὶ πάνω ἀπ' αὐτὴ κοντὰ σ' ἕνα μονοπάτι μιὰ θρύση, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ Κασσοτίς (Cassotis). Δίπλα τῆς βρίσκεται ἡ Λέσχη (Leschi), ἕνα μέρος ποὺ θυμίζει σύγχρονο καφενεῖο. Ἴσως ἔ γὰρ τοῦ Ἀπόλλωνος νὰ θρισκόταν ἐκεῖ κοντά, κάτω ἀπ' τὸν κρημνὸ, πάνω σ' ἕνα σπήλαιο. Ἀφήνοντας τὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Ἡλίου στὸ Καστρί, χτισμένη πάνω σ' ἀρχαῖο τεῖχος, διασχίζω τὴ ράχη ὅπου θρισκόταν τὸ τεῖχος τῆς πόλης καὶ κατεβαίνω ἀπὸ ἕνα κρημνῶδες μονοπάτι, ἐνῶ δυτικὰ συναντᾶν τάφους.

Φτάνοντας στὴν κοιλάδα τοῦ Πλειστοῦ, μεταξὺ Κίρφης καὶ Παρνασσοῦ κάτω ἀπὸ ἀπόκρημνους θράχους, παρατηρῶ τὰ θεμέλια ἐνὸς ἐρειπωμένου πύργου καὶ πιὸ μακριὰ ἕνα ἡμικύκλιο κοίλωμα. Ἦταν ἴσως τὰ σύνορα Κρίσας καὶ Δελφῶν ἢ ἕνα θέατρο ἢ κάποιο μέρος γι' ἀγῶνες. Τόσο ὁ Πίνδαρος ὅσο κι ὁ Πausanias ἀναφέρουν, ὅτι οἱ ἀγῶνες γίνονταν στὴν Κρίσα. Ὅμως δὲν καθορίζουν ποῦ ἀκριβῶς: στὴν κοιλάδα ἢ στὴν πεδιάδα.

Προχωρώντας συναντᾶν μιὰ κατεστραμμένη ἐκκλησίᾳ καὶ δεξιὰ τὴν πόλη ἢ τὸ χωριὸ Χριστό, στὸ μέρος ποὺ θρισκόταν ἡ ἀρχαία Κρίσα. Ἐδῶ βρίσκεται ἕνας τοῦ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ σημεῖο τοῦ θράχου, ποὺ εἶναι χτισμένη ἡ ἐκκλησίᾳ, θρισκόταν ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις τῆς Κρίσας, ποὺ τὰ τεῖχη τῆς μποροῦν ν' ἀποκαλυφθοῦν. Ἴσως ἐκεῖ κοντὰ θρισκό-

ταν ὁ γὰρ τῆς Δήμητρας (Ceres).

Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ ἀρχαία ἐπιγραφή στὸ Boustrophedon, ποὺ δὲν ἐξηγήθηκε ἀκόμα. Τὸ Χριστό ἀπέχει περίπου μιὰ ὥρα ἀπὸ τὴ Σκάλα τῶν Σαλῶνων⁽³⁾ (Scala di Salona).

Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐκκλησίᾳ ἡ κοιλάδα τοῦ Πλειστοῦ εἶναι ἴσως ἡ τοποθεσίᾳ τοῦ δελφικοῦ Ἰππόδρομου, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχε ἐπαρκὲς χώρος στὶς πιὸ πάνω κατωφέρειες. Σ' ἐννέα λεπτὰ κατεβαίνω ἀπ' τὸ ὕψος τῆς Κρίσας στὴν κοιλάδα τοῦ Πλειστοῦ κοντὰ στοὺς ἀπομονωμένους θράχους (...).

Περνώντας μὲς ἀπ' τὴν πόλη τοῦ Χριστοῦ κατεβαίνω στὴν ἱερὴ πεδιάδα ἀπὸ ἕναν κακοφτιαγμένο δρόμο κι ἀφήνοντας στ' ἀριστερά μου τὸ δρόμο, πρὸς τὴ θάλασσα καὶ τὴ Σκάλα, παίρνω ἕναν ἄλλο δρόμο, πιὸ εὐκολο ἂν ἔχι πιὸ κοντινὸ, ποὺ ὁδηγεῖ στὰ Σάλωνα μὲς ἀπ' τὴν πεδιάδα.

Ἀφήνοντας τὴν πεδιάδα ἀνεβαίνω στὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Ἡλίου ἀπ' ὅπου ἡ θεὰ εἶναι θαυμάσια.

Ἀνεβαίνοντας ἀκόμα ψηλότερα κατὰ τὴν κορυφὴ μιᾶς συνέχειας τοῦ Παρνασσοῦ, ποὺ λέγεται Μελισί (Melisi).

Ἐχοντας ἤδη κατεβῇ στὴν πεδιάδα τῶν Σαλῶνων διασχίζω ἕνα ποτάμι κατὰ μῆκος τοῦ χάσματος ἀνάμεσα στὸν Παρνασσὸ καὶ τὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς Αἰτωλίας. Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ δωρικὴ πρωτεύουσα⁽⁴⁾.

Δεξιὰ μου, μὲς τὴν πεδιάδα, βρίσκεται ἕνας ἀπομονωμένος λόφος μ' ἕνα σπήλαιο κι ὁ δρόμος πρὸς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς (Κταβία). Ἀριστερά μου ὑπάρχει ἕνα χωριὸ⁽⁵⁾. Διασχίζω μιὰ γέφυρα. Φτάνω στὴν ἀρχαία Ἀμφισσα, τώρα Σάλωνα. Διακρίνω τὸ κάστρο μὲ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου. Ἀνεβαίνοντας πρὸς τὰ κει συναντῶ μιὰ θαυμάσια θρύση⁽⁶⁾. Πίσω ἀπ' τὴν πόλη ὀρθώνονται τὰ ψηλὰ βουνὰ

ἀπὸ ἔλατα σκεπασμένα ἀπὸ χιόνι. Οἱ δρόμοι στὰ δυτικά αὐτοῦ τοῦ τοπίου δὲν εἶναι πολυσύχναστοι, οὔτε ἡ ἐξοχὴ πολὺ γνωστὴ.

Ὁ Αἰσχίνης τοποθετεῖ τὴν Ἀμφισσα σ' ἀπόσταση 60 σταδίων ἀπ' τοὺς Δελφοὺς καὶ ὁ Παυσανίας 120. Ἡ πραγματικὴ ἀπόσταση πού χωρίζει τίς πόλεις αὐτές εἶναι 7 μίλια.

ΑΠ' ΤΑ ΣΑΛΩΝΑ ΣΤΗ ΣΚΑΛΑ ΑΠ' ΤΟ ΞΕΡΟΠΗΓΑΔΟ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΗΣ ΚΙΡΡΑΣ

Ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἀμφισσας θεωρεῖτο ὅτι ἦταν ἀπόρθητη.

Ἀπὸ τὰ Σάλωνα ὑπάρχει δρόμος ἀνάμεσα ἀπ' τὰ θουνά, πού ὁδηγεῖ στὴ Ναύπακτο ἢ Λεπάντο. Παίρνοντας τὸ δρόμο πρὸς τὸ Λιθορίκι (Lithoriki ἢ Ioidoriki) συναντᾷ ἓνα ψηλὸ θουνό, τὸν Ἐλατο, ὅπου σὲ μιὰ καλλιεργημένη ἔκτασή του, εἵσκεται τὸ χωριὸ Καρούτα (Karrouti ἢ Kavrouti) μὲ 50 σπίτια, πού ἀπέχει τρισημίσις ὥρες ἀπ' τὰ Σάλωνα. Κατεβαίνοντας ἀπ' τὸ θουνὸ συναντᾷ ἓνα μοναστήρι, μιὰμιση ὥρα μακρὰ ἀπ' τὸ Λιθορίκι. Τὸ Λιθορίκι εἶναι ἓνα ἀλθανικὸ χωριὸ μὲ 100 σπίτια καὶ ἓναν ἀγᾶ. Παρακάτω εἵσκεται μιὰ πεδιάδα, πού διασχίζεται ἀπ' τὸ ποτάμι Βελούχοβο (Beloukobo), πού κυλάει πρὸς τὸν Ἐπαχτο. Δεξιὰ ὑπάρχει ἓνα παλαιὸ κάστρο καὶ μιὰμιση ὥρα ἀπ' τὸ Λιθορίκι ἢ γέφυρα Στενή (Stheni ἢ Steni), πού λένε πὼς τρέμει ὅταν φυσᾷ ἀέρας. 5 ὥρες μακρὰ ἀπ' τὸ Λιθορίκι ὑπάρχει ἓνα χάνι, πού λέγεται Παλιοχάρι (:) (Palaio Chari). Ἀπὸ καὶ ὁ Ἐπαχτος (Lepanto ἢ Epacto) ἀπέχει 6 ὥρες δρόμο, πού ἴσως περνᾷ ἀπ' τὸ Εὐπάλιο, κατὰ μῆκος τῆς δασώδους κοιλάδας, μὲ μιὰ δύσκολη διάβαση ἀπ' τὸ θουνὸ Κόρακας (Corax).

Σ' ἀπόσταση μιᾶς ὥρας ἀπ' τὰ Σάλωνα, στὰ νότια, εἵσκεται μιὰ ἐλληνικὴ πόλις, πού τὴ λένε Ἀγιαθυμιά (Agia Thymia) καὶ (διηγούνται ὅτι) καταστράφηκε ἀπὸ τὴν Ἀγία Εὐφημία. Ἴσως εἶναι ἡ πόλις Μυανία (Myonia), ὅπου ὑπῆρχε μιὰ δύσβατη εἴσοδος πρὸς τὴ Λοκρίδα. Ἡ Μυανία ἀπέχετο 36 στάδια ἀπ' τὴν Ἀμφισσα, ἀλλ' ὁ Παυσανίας λέει, ὅτι ἦταν περισσότερο μεσογειακὴ.

Ἡ Σεγδίτσα εἶναι ἓνα χωριό, πού ἀπέχει 3 ὥρες ἀπ' τὰ Σάλωνα. Μιὰ ὥρα μακρὰ τῆς ὑπάρχει μιὰ χαράδρα (°) μὲ νερὸ τόσο ἀπόκρημνη, ὥστε εἶναι ἀδύνατο κάποιοι μονοπάτι νὰ ὁδηγῇ στὸν πυθμένα. Κοντὰ (στὴ χαράδρα) εἵσκεται ἓνα κάστρο πού τὸ λένε Γκιώνα (Kiona). Στὰ ψηλὰ θουνά, ἓνα ἀπ' τὰ ὅποια λέγεται Louna ἢ Lona, βόρεια καὶ βορειοδυτικὰ τῶν Σαλῶνων ὑπάρχουν ὑπέροχα ἐξοχικά μέρη ἀνεξερεύνητα. Ἀλλὰ εἶναι μάταιο νὰ ζητᾷμε βέβαιες πληροφορίες γιὰ τίς ἀρχαιότητες τῶν, πού ὁ Παυσανίας δὲν ἐπισκέφθηκε.

(Μπαίνοντας στὰ Σάλωνα) διακρίνω δυὸ ἐκκλησίες: τὴ μιὰ δεξιὰ καὶ τὴν ἄλλη ἀριστερά μου. Τὸ χωριὸ Κούσκι (°) εἵσκεται μισὸ μίλι δεξιὰ. Ἐπίσης δεξιὰ ἓνα ἄλλο χωριὸ (°), ἀκολουθῶς (τὸ χωριό;) ὁ Ἅγιος Γεώργιος μὲ πολλὰς ἐλίες ἀριστερά του καὶ πρὸ πέρα τὸ χωριὸ Σερνικάκι (Tsernikoki). (...).

(Βαδίζοντας πρὸς τὴ Σκάλα) συναντᾷ ἓνα ἀγρόκτημα, κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ ἀριστερά καὶ πρὸ πέρα, δεξιὰ μου, ἓνα λατομεῖο.

Στοὺς πρόποδες ἐνὸς ἀπομονωμένου βράχου, στὴν ἱερὴ πεδιάδα, δυὸ ὥρες μακρὰ ἀπ' τὰ Σάλωνα καὶ μόλις 16 λεπτά ἀπ' τὴ Σκάλα, ὑπάρχουν, ὅπως λένε οἱ ντόπιοι, τὰ λείψανα μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης. Ἴσως εἶναι τὰ εἱρεῖπια τῆς πόλης Astragallidae ("), πού οἱ κάτοικοι τῆς, ὅπως οἱ

Κίρρατοι, λεηλατούσαν τούς προσκυνητές του ιερού Μαντείου.

Αφήνοντας δεξιά μου τον εὐθύ δρόμο πού οδηγεῖ στη Σκάλα τῶν Σαλῶνων, συναντῶ λίγο ἀριστερὰ τὸ ποτάμι, πού τρέχει ἀπ' τὰ Σάλωνα. Διασχίζω ἕνα ξεροπόταμο καὶ φτάνω στὸ χωριὸ Ξεροπήγαδο (Xerro Pegadia), πού βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ θουνοῦ Κίρφη κι ἀποτελεῖται ἀπὸ 30 σπίτια.

Βαδίζοντας δεξιά, κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, συναντῶ τ' ἀρχαία τεῖχη τῆς πόλης Κίρρα (Cirrha) ἀπὸ μεγάλες τετράγωνες πέτρες. Τὸ σχῆμα τῆς πόλης εἶναι τετραγωνικό. Ὁ Στράβων τὴν τοποθετεῖ σ' ἀπόσταση 80 σταδίων ἀπ' τοὺς Δελφούς.

Στὴν ἀκτὴ διακρίνω μιὰ ἐκκλησιά, ἕνα πύργο⁽¹²⁾ καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου μώλου (Mole). Ἐνας μύλος ἀριστερὰ γυρίζει ἐξ αἰτίας ἐνὸς ρυακιοῦ μὲ ἀρμυρὸ νερό. Στὴν ἐξοδὸ πρὸς τὴ Σκάλα ὑπάρχει σκεπασμένο πηγάδι μὲ καθαρὸ νερό.

Πρὸς τὰ δεξιά φαίνονται τὰ δυὸ στόμια τοῦ Πλειστοῦ. Στὸ βάθος (διακρίνω) τὸ Γαλαξίδι μὲ δυὸ ὠραῖα λιμάνια, ὅπου ὑπῆρχε μιὰ ἐλληνικὴ (ἀρχαία) πόλη⁽¹³⁾.

Ἡ τοποθεσία Σκάλα τῶν Σαλῶνων, μιὰ ὥρα περίπου μακριὰ ἀπ' τὸ Χρυσό, διαθέτει ἕνα ὠραῖο λιμάνι, μιὰ μπαρουταποθήκη κ' ἕνα τελωναεῖο. Στὰ θόρεια τοῦ λιμανιοῦ φαίνεται πὼς ὑπάρχουν τὰ ἴχνη μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὅτι τὸ Χάλαιο (Chalaeon) ὑπῆρξε λιμάνι πού ἀπείχε 7 μίλια ἀπ' τοὺς Δελφούς. Κοντὰ του θρῖσκόνταν τὸ λιμάνι τοῦ Φαιστείου Ἀπόλλωνα.

ΑΠ' ΤΟΝ ΕΠΑΧΤΟ ΣΤΑ ΣΑΛΩΝΑ

Ὁ δρόμος ἀπ' τὸν Ἐπαχτο στὰ Σάλωνα διασχίζει τὴ χώρα τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν.

Περνώντας τὸν ποταμὸ Μόργο (Mor-

mos) φτάνει στὸ Κλίμα σὲ 3 ὥρες καὶ 15 λεπτά. Τὸ Κλίμα ἔχει 15 σπίτια κι ἀπέχει 2 ὥρες ἀπ' τὴ θάλασσα. Κοντὰ του ὑπάρχει ἕνα παλαιὸ κάστρο καὶ στὸ δρόμο πρὸς τὴ Βιτρινίτσα τὸ μοναστήρι τῆς Βαρνάκοβας. Ἡ Βιτρινίτσα (Betrinitza ἢ Petrinitza = sic) ἀπέχει 10 ὥρες ἀπ' τὸν Ἐπαχτο κ' 6 ὥρες ἀπ' τὰ Σάλωνα. Κοντὰ τῆς βρίσκεται ἕνα παλαιὸ κάστρο κι ἀνατολικά ἕνα χωριὸ πού λέγεται Κίσιλη-

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1) Οἱ Δελφοὶ ὠνομάστηκαν Καστρί κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ λέξη ἀποτελεῖ παραφθορὰ τοῦ «Κάστρο», γιατί ὁ ἐκεῖ χώρος ἦταν ἕνα φυσικὸ κάστρο.

2) Πρόκειται γιὰ τὴν Κασταλία Πηγὴ. (Βλ. μονογραφία Ἀλ. Κοντολέοντος «Οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Κασταλία πηγὴ», ἐν Ἀθῆναις, 1911.

3) Τοποθεσία ὅπου χτίστηκε ἀργότερα ἡ Ἱτέα.

4) Ἐννοεῖ τὴν Ἀμφισσα, συναντώντας γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἀνατολικὸ τῆς ἐρειπωμένου τεῖχος. (Πρβλ. Lucien Lerat «Les Locriens des l' Ouest» Paris 1952, t. II pp. 66, 108).

5) Ἴσως πρόκειται γιὰ τὴν Τοπόλια.

6) Εἶναι ἡ δρύση τῶν «Πηγαδιῶν», κάτω ἀπ' τὸ Κάστρο, πού σώζεται ὡς σήμερα καὶ δαγάζει ἀφθονο κρῦο νερό.

7) Τὸ ποτάμι Βελούχοβο λέγεται καὶ Κόκκινος κ' εἶναι παραπόταμος τοῦ Μόρνου.

8) Εἶναι ἡ γνωστὴ χαράδρα τῆς Ρεκκά.

9) Κούσκι: Χωριὸ πολὺ κοντὰ στὰ Σάλωνα, στὸ νότιο ἄκρο, πού ἀργότερα ἐνώθηκε μὲ τὴν πόλη κι ἀποτέλεσε τὴ συνοικία Τέχολη.

10) Εἶναι σίγουρα ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος ἢ Σεργούνι.

11) Ἀγνωστὴ πόλη. Ὅπου κι ἂν ἔφαξα δὲν τὴ θρῖγκα, οὔτε καὶ κάτι σχετικὸ μὲ τ' ὄνομα αὐτό.

12. Σώζεται ἀκόμα στὴν παραλία τῆς Κίρρας, κοντὰ στὸ μῶλο, καὶ φέρει τ' ὄνομα «φάρος».

13) Παλιότερα πίστευαν, πὼς ἦταν ἡ Οἰάνθη. Σήμερα θεωρεῖται βέβαιο, ὅτι στὴν τοποθεσία πού εἶναι χτισμένο τὸ Γαλαξίδι ὑπῆρχε τὸ Χάλαιον.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΩΝ ΣΑΛΩΝΩΝ

ΤΟΥ ΧΑΡΑΛ. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ

Μέσα απ' τὰ χαλάσματα τόσων χρόνων, τὸ Κάστρο τῶν Σαλώνων ὀρθώνεται στὴν πλάτη τῆς Ἀμφισσας, σὰν κάτι συμβολικὸ τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοσύνης καὶ αἰώνια ἀκατάλυτο ἀπ' τὸν πανδαμάτορα χρόνον.

Ἀπ' τὴ χαραυγὴ τῶν αἰώνων καὶ μέχρι τῆ σύγχρονης ἐποχῆς, ξεπήδησαν ἀπὸ τὴ ράχη του δόξες, αὐτοθυσίες, ἥρωες καὶ μάρτυρες, ποὺ γεμίζουν τίς σελίδες τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας καὶ τὸ κάνουν σύμβολο τῆς ἀδούλωτης Ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Σήμερα στέκει ἐλεύθερο, περήφανο καὶ ἀλαφροῦσκιωτο, σφηνωμένο κάπου ἔκει πού πᾶνε νὰ συναπαντηθοῦν ἡ λεβεντοτροφία Γκιώνα μὲ τὸ μεγαλόπρεπο Παρνασσὸ καὶ διαφεντεύει τὸν ἀσημένιο λιόφυτο κάμπο, πού ξετυλίγεται ὁμαλὰ στὰ πόδια του, σκορπώντας γύρω του μιὰ ξέχωρη γοητεία καὶ ἑλξη.

Ἀνάμεσα στὰ σκόρπια καστrolίθαρα, τοὺς ρειπωμένους πύργους καὶ τὰ ψηλόκορμα πεῦκα, πού σκεπάζουν τὸ κουφάρι του, πλανιέται ὁ θρύλος καὶ ἡ ἱστορία του.

Μερικοὶ καλαμαράδες, ἀπὸ κείνους πού χώνουν τὴ μύτη τους μέσα στὰ χαρτιά τῆς ἱστορίας καὶ ἀνακαλύπτουνε τὸ καθετίς, πού συνέθηκε ἀπ' τὰ πολὺ παλιὰ καὶ ἄγνωστα χρόνια, λένε τάχα πὼς τούτῃ τὴν πόλιν τῆς Ἀμφισσας πρῶτοι τὴν κατοίκησαν οἱ Πελασγοί, ποῦρθαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, γηρεύοντας καλλίτερη τύχη.

Ἀνδρειωμένοι ὅπως ἦταν, μὲ ἀτσάλενια μπράτσα, πελέκησαν καὶ στέριωσαν μὲ τόση μαστοριά τίς θεμέλιες καὶ ἀσήκωτες πέτρες τοῦ Κάστρου, πού, ἀπάνωθ' τους, χτίσανε κατοπινὰ Ἕλληνες καὶ ἑσπεριοί, καθένας μ' ἄλλιώτικη τέχνη, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐπιζήσουν καὶ νὰ ἐ-

πικρατήσουν στὶς τραγικὲς ἐποχὲς τῆς πολυτάραχης Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἐρμὸ σήμερα καὶ ἀποσταμένο τὸ Κάστρο τῶν Σαλώνων, ἀπ' τὴν τρισημιόχρονη σχεδὸν πορεία του, μένει σκυθρωπὸ στὴ θέση του, μολογᾷ μὲ τὴ δική του γλώσσα τὸ θῶς καὶ τὴ μοῖρα του καὶ μέσα στὴν ἀποθέωση τῆς πρωτοῦνης ἀνοιξιᾶτικης φωτολουσιᾶς του ζωντανεύουν οἱ μορφὲς τῶν γιγαντόκορμων καστρομάχων — πολιορκητῶν καὶ πολιορκημένων — πού ξόδεψαν τὴ ζωὴ τους γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Πλούτωνα.

Κι' ἂν τοῦ νοῦ μας τὰ φτερὰ ξεδιπλώσουμε θὰ δραματισθοῦμε πάνω του, ἀρχόντισσες σὲ καιρὸ εἰρήνης, νὰ περπατᾶνε μὲ χάχανα καὶ σβελοσύνη δίπλα σὲ καστρογεννημένους ἄρχοντες.

Κάπως ἔτσι φανταστικὴ θὰ δοῦμε τὴ μορφή τῆς Ἀμφισσας, τῆς κόρης τοῦ Μάκαρος — πού ἀπλόχερα χάρισε τ' ὄνομά της στὴν ὁμορφὴ πρωτεύουσα τῆς Φωκίδας — νὰ σεριανᾷ θεργόλιγνη, τὰ φεγγαρόλουστα βράδια, ἀνάμεσα στοὺς ὀγκόλιθους καὶ νὰ κατηφορίζει τὴ στράτα γιὰ τὴν πόλιν.

Ἐδῶ, σ' ἄγναντερὴ θέσῃ τοῦ Κάστρου, ἦτανε στεριωμένο γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, πού λένε τάχα, πὼς τόφερε ἀπ' τὴν Τροία ὁ Θόας, γιὸς τοῦ Ἀνδραίμονα, βασιλιᾶ τῶν Αἰτωλῶν.

Ἐνα σωρὸ λαοὶ θὰ διαβοῦν ἀπὸ τὴ ράχη του καὶ ὁ καθένας θ' ἀφήσει κάποια ἀχνάρια. Ἄλλοι γκρέμισαν καὶ ἄλλοι στέριωσαν πύργους, ἐπάλξεις καὶ ἐκκλησιές. Ἀνοιξαν στὰ σπλάχνα του ἀπόκρυφες σήραγγες, ντάπιες, μπαρουταποθήκες καὶ στέρνες γιὰ νερό.

Ἐδῶ θὰ φιλιωθοῦν οἱ Ὀζόλες Λοκροὶ μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ θὰ γίνουν ἓνα. Θὰ συμπληρώσουν τὶς καστρόπετρες καὶ θὰ τὸ κάμουν ἀσπίδα γιὰ τὶς δύσκολες ὥρες τους.

Ὅμως ὁ κυκλώπειος τοῦτος ἐράχης δὲ θ' ἀντέξει ἀργότερα, στὰ 338 π.Χ. στὴν ἐρμὴ τῶν πολέμαρχων Μακεδόνων τοῦ Φιλίππου, ποῦρθαν νὰ τιμωρήσουν τὴν Ἀμφισσα, μὲ ἀπόφαση τῶν Ἀμφικτιόνων.

Στ' ἀπομεινάρια τοῦ Κάστρου, ἀπ' τὴν καταστροφὴ πού τοῦφεραν οἱ Μακεδόνες, στερῶθηκαν καινούργια τεῖχια, πού στὰ πλευρά τους κατοπινά, γύρω στὰ 190 π.Χ. ξεψύχησαν οἱ ἐπιθέσεις τῶν Ρωμαίων τοῦ Ἀκίλιου Γλαβρίου καὶ τοῦ Σικιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ.

Μιλισούνια ἦταν οἱ ὄχτροι πού θάφτηκαν στὰ ριζὰ τοῦ ἀπόγκρεμου ἐράχου, κι' ὅσοι ἀπόμειναν, μετὰ τὸ σάλαγο τοῦ πολέμου, ροδόλησαν ντροπιασμένοι κάτω στὸ ριζοβούνι τοῦ Παρνασσοῦ, γιὰ νὰ ζητήσουν στὴ συνέχεια ἀναχωρή.

Οἱ χρόνοι κυλᾶνε στὸν ἀτέλειωτο δρόμο τους, τὸ Κάστρο μένει δυνατὸ κι' ἡ πόλη κάτωθι του, μέσ' τῇ σιγαλιά τοῦ κάμπου, μεγαλώνει καὶ γίνεται ἀστέρευτη πηγὴ πλούτου γιὰ τὴν περιοχὴ, στὰ ρωμαϊκὰ καὶ τὰ πρῶτα βυζαντινὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ περισσὴ φροντίδα νοιάστηκε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἀμφισσας. Συμπληρώνει τὶς ὀχυρώσεις τοῦ Κάστρου, στήνει καστέλια καὶ προμαχῶνες καὶ ψυχώνει τοὺς ὑπερασπιστὲς του, πού γιὰ καιρὸ κράτησαν ψηλὰ τὸ φλάμπουρο τῆς Ἑλληνικῆς περηφάνειας.

Στὰ 996 μ.Χ. ξολοθρευτὲς καὶ ξεριζωτὲς Βούλγαροι πολέμαρχοι κατάφεραν, ἀλλοίμονο, μὲ τῆς προδοσιᾶς τὸ ὄπλο νὰ διαβοῦν τὶς καστρόπορτες καὶ νὰ φέρουν τὴν καταστροφὴ. Σκότωσαν, λήστεψαν, ἔβαλαν φωτιά, ἀλλὰ τὴν ἀναπνοὴ τοῦ Κάστρου δὲν τὴν σταμάτησαν, ἡ ψυχὴ του ἔ-

μεινε ὀρθία.

Λίγα χρόνια ἀργότερα, στὰ μέσα τοῦ ἐνδέκατου αἰῶνα, σὲ μέρες γιομάτες ἀπαντοχὴ καὶ θάσανα, θὰ ἀντέξει στὴν ἀφρισμένη λύσσα τῶν πειρατῶν καὶ τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἀπουλίας καὶ θὰ γίνεи τὸ ἀποκούμπι τῶν ἀποσταμένων καὶ πονεμένων ἀνθρώπων τῆς Ἀμφισσας.

Εἴμαστε στὰ 1204. Φτερουγίσματα ἀπελπισμένης φήμης ἔρχονται ἀπ' τὴν ἀνατολή, σὰν κάποια βουερὴ ταραχή, γιὰ νὰ φέρουν τὸ κακὸ μαντάτο.

Ἡ Κωνσταντινούπολη στὰ χέρια τῆς Φραγκιάς.

Τότε ἡ Ἀμφισσα μπήκε στὴν ἐξουσία τοῦ Φράγκου θαρώνου Θωμᾶ Στρομογκούρ, τοῦ πρώτου θαρώνου τῶν Σαλώνων, κατὰ πῶς λέγονταν τοῦτος.

Γιατί, ὅμως, ἡ Ἀμφισσα πῆρε τὸ ὄνομα «Σάλωνας» στὴ φράγκικη ἐκείνη ἐποχὴ, πού τὸ κράτησε ἐπίσημα μέχρι τὰ μεταπαναστατικὰ χρόνια, δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένο.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ φράγκος ἔχτισε, πάνω στὸ παλιό, μεγαλόπρεπο κάστρο κι' ἤρθανε καὶ κόνεψαν στοὺς πύργους τοῦ ἀρχοντόπουλα μὲ μακριὰς μπέρτες καὶ χρυσὰ σπαθιά στὴ μέση καὶ σεριάνισαν στὰ λιθόστρωτα καλντιρίμια του, δίπλα σὲ λιγερόκορμες καὶ χρυσοπλόκαμες πριγκιποπούλες μὲ παιχινδιάρικο χαμόγελο.

Δύσκολα ὅμως τὰ χρόνια ἐκείνα. Θανάσιμοι ὄχτροι τῶν Φράγκων οἱ Καταλανοί, βαπτισμένοι στὴ φωτιά καὶ τὸ αἷμα, πάσχιζαν μὲ ἀσίγαστο μῖσος νὰ πατήσουν τὸν τόπο τοῦτο.

Οἱ βουκινάτορες θὰ σημάνουν πολλὰς φορὲς πολεμικὰ σαλπίσματα καὶ τὰ θρασεμένα φαριὰ μέσα στοὺς σταύλους τοὺς χλιμιντρίζουν ἀνυπόμονα νὰ πάρουν στὴ ράχη τοὺς καθαλάρηδες γιὰ νὰ ἐγοῦν στὴ μάχη.

Μὰ κάποτε δὲ θὰ γυρίσουν, τὸ Κάστρο στὰ 1311 μ.Χ. θὰ πέσει, μ' ἀλλάγη τρο-

μάρα, στὰ χέρια τῶν ἄξεστων Καταλανῶν κι' ἡ πόλη θὰ γίνη κομητεία τους.

Μὲ τούτους τοὺς σκληρόκαρδους καὶ κακότροπους ἀφέντες δὲ θὰ φιλιωθοῦν ποτὲ οἱ Σαλωνίτες, οὔτε μὲ ταξίματα, οὔτε καὶ μὲ φοβέρες. Θὰ ἀντισταθοῦν ἀντρίκια στὸν ξένο δυνάστη, σὰν θὰ ζητήσῃ τῇ Σαλωνίτικῃ βοήθειᾳ, γιὰ νὰ ἀπωθήσῃ τὸ στρατὸ τοῦ τούρκου σουλτάνου Βογιαζήτ, πού ἔπου νᾶναι θὰ ξεμυτήσῃ στὸ προδούνη τῆς πόλης.

Αὐτὸ ἔχει σημασία σὲ τέτοιους καιροὺς, νὰ στέκεσαι μαθὲς ὄρθιος καὶ νὰ μὴ συλλογέσαι τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο πῶς πρέπει νὰ φτάσεις, μὲ τῇ θέλησὶ σου, ἴσα με τὴν ἀληθινὴ συνείδηση τοῦ ἀγωνιστῆ.

Κι' ἔταν οἱ Καταλανοὶ θ' ἀρπάξουν μπαμπέσικα τὴν ψηλόλιγγη κ' ὁμορφὴ Ἀρετὴ, τὴν ἀνεψιὰ τοῦ δεσπότη τῶν Σαλώνων Σεραφεῖμ, ἔτσι θὰ σκεφτοῦν οἱ Σαλωνίτες καὶ δὲ θάρθουν μαζί τους σὲ ταπεινωτικὲς συμφωνίες.

Θὰ ἀκολουθήσῃ, μὲ δολοφόνου μαχαίρι, ὁ θάνατος τῆς ὡραίας κόρης μέσα σὲ κάποιο μπουντρούμι τοῦ κάστρου καὶ θὰ τὸν πάρει ὁ θρύλος γιὰ νᾶχει νὰ μιλάει γιὰ ἓνα ἀκόμα κάστρο τῆς Ὁριᾶς.

Ὡστόσο ὁ θάνατος τῆς Ἀρετῆς ἐκδικήθηκε. Ὁ Βογιαζήτ στὰ 1394 μὲ τῇ θελημένη βοήθειᾳ τῶν Σαλωνιτῶν θὰ πάρει τὸ Κάστρο κι' ὁ τελευταῖος κόμης τῶν Σαλώνων, θέλουν νὰ ποῦνε, ἐρῆκε τὸ θάνατο ἀπὸ τὸν ἐκλεκτὸ τῆς καρδιάς τῆς ἀδικοχαμένης Ἀρετῆς.

Πέρασε ἔτσι τὸ Κάστρο στὰ τούρκικα χέρια κι' ἀπὸ τότε ἀκολούθησε τῇ μοίρᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ δίσσεχτα χρόνια τῆς μακρόχρονης σκλαβιάς.

Μέσα στὴ σκοταδερὴ νύχτα τούτης τῆς σκλαβιάς, βλέπουμε ν' ἀχνοφέγγουν, ἐδῶ καὶ 'κεῖ, μικρὲς ἐστίες φώτων, ν' αὐγαταίνουν καὶ σιγὰ - σιγὰ νὰ φουντώνουν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ αἰῶνα

καὶ νὰ θερμαίνουν κάθε γωνιά τῆς γῆς πού ζοῦσαν Ἕλληνες. Ξεπήδησαν ἔτσι ἡγετικές μορφές πού σήκωσαν τὸ φρόνημα τῶν ραχιάδων καὶ τοὺς ἐτοίμασαν γιὰ τὴν Ἐθνικὴ ἀναγέννηση τοῦ Εἰκοσιένα.

Ἀδραξαν τ' ἄρματα κι' ὅ,τι γίνεῖ, λευτεριά ἢ θάνατος.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους στὸ ξεκίνημα τοῦτο ἦτανε ἡ πόλη τῶν Σαλώνων, μὲ κεφαλὴ καὶ ψυχὴ τὸ γέρο Πανουργιᾶ, δοξασιμένο κλεφταρματωλὸ τῆς Ρούμελης.

Τὸ Κάστρο τῆς, πού ἡ μοίρα τοῦ ἔταξε νὰ πατηθεῖ ἀπ' ὅλους τοὺς ἐχτροὺς τοῦ γένους, κράτησε ψηλὰ τὸ κεφάλι του, ἔτοιμο πάντα νὰ χτυπήσῃ τοὺς δυνάστες του.

Κι' ἡ μυριοπόθητη τούτη ὥρα ἔφτασε. Στὰ πόδια τοῦ πέτρινου γίγαντα μαζωμένα τὰ παλληκάρια του, μέσ' τὸ ροδοχάραμα τῆς ἀνοιξιᾶτικῆς αὐγῆς, ἐτοιμάζονται νὰ δώσουν τὴ λευτεριά του.

Ἦτανε Πάσχα, 10 Ἀπρίλι 1821. Ὁ γιορταστικὸς ἀχὸς τῆς πόλης ἀνέθηκε ψηλὰ καὶ χαίδεψε ἀπαλὰ τὰ φλάμπουρα τῆς νίκης, πού κυμάτιζαν στίς ἐπάλλξεις τοῦ πρώτου λευτερωμένου Ἑλληνικοῦ κάστρου.

Στὸ δύσκολο ἀγῶνα πού ἀκολούθησε, τὸ Κάστρο τῶν Σαλώνων ξανάπεσε κατὰ καιροὺς στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Τὸ 1828 ἔμεινε ὀριστικὰ λεύτερο.

Καὶ σὰν τέλειωσε τοῦτος ὁ νικηφόρος ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων τὸ Κάστρο ἐγκαταλείφθηκε ἀπ' ὅλους.

Ἀφρόντιστο πιά, ἀντιστέκεται ὅσο μπορεῖ στὴ φθορὰ πού τοῦ φέρνει ὁ χρόνος καὶ ταξιδεύει χωρὶς σταματημὸ τὸν ἀτέλειωτο δρόμο του στοὺς αἰῶνες πού ἐρχονται, στοὺς ἀπειράριθμους ἀγνωστους αἰῶνες, πού θὰ σταθοῦν συλλογισμένοι μπροστά του γιὰ νὰ ἀκούσουν τοὺς θρύλους καὶ τὴ μακραίωνη πολεμικὴ του ζωὴ, ποῦγραφε μιὰ χρυσὴ σελίδα τῆς Ἐθνικῆς μας Ἱστορίας.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἀμφίσσης

ΤΟΥ ΑΘΩ ΤΣΟΥΤΣΟΥ

Ἡ πόλις τῶν Ὀζολῶν, ἡ ὁποία εἶχε λάβει τὸ ὄνομα τῆς Ἀμφίσσης, θυγατὶς τοῦ Μάκαρος, υἱοῦ τοῦ Αἰόλου, διέλαμψε καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ πολυκύμαντος τύχη τῆς τὴν ὠδήγησε πολλάκις εἴτε εἰς τὴν ἀκμήν, εἴτε εἰς τὴν καταστροφὴν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς, περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τοῦ Σαμουήλ, ἀνεβίωσε καὶ πάλιν περὶ τὴν ἰσχυράν της ἀκρόπολιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Αὐλών, τὸ ὅποιον ἐπὶ Φραγκοκρατίας παρεφθάρη, κατὰ μίαν ἀποψιν, εἰς τὸ νεώτερον Σάλωνα.

Τὰ Σάλωνα ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐπανεστάτησαν ἐκ τῶν πρώτων. Οἱ τούρκοι, πολιορκηθέντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν τὴν 10 Ἀπριλίου 1821. Ἐκεῖ, κατὰ Νοέμβριον 1821, ἐψηφίσθη τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν πολίτευμα, ἡ «Νομικὴ διατάξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος». Ἐκτοτε ἡ πόλις ἐδοκίμασε τὰς σκληρὰς περιπετείας τοῦ ἀγῶνος, καταληφθεῖσα τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν τούρκων, ἐλευθερωθεῖσα βραδύτερον καὶ πάλιν κυριευθεῖσα μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐλλήνων κατὰ τὸ 1827. Οἱ τούρκοι ὁμῶς ἐξηκολούθουν νὰ παραμένουν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀκρόπολιν τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς πέριξ χώρας καὶ τὴν ἐκδίωξιν αὐτῶν ἐκεῖθεν, κατόπιν τῆς εἰς Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας τοῦ στρατάρχου Δημητρίου Ὑψηλάντη, ἠναγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθοῦν καὶ οὕτω συνετελέσθη ἡ πλήρης ἀπελευ-

θέρωσις τῆς πόλεως κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1828.

Ἡ συγκίνησις καὶ ἡ ὑπερηφάνεια τῶν κατοίκων ἦτο ἀπροσμέτρητος. Ἦρχιζε πλέον ἡ ἐλευθερά ζωὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ χαρμόσυνον γεγονός ἀναγγέλουσαν πανηγυρικῶς οἱ ἐθιμογέροντες τῶν Σαλώνων πρὸς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννην Καποδίστριαν. Τὸ σχετικὸν ἔγγραφον, τὸ ὅποιον εὑρίσκεται εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Γεν. Γραμμ. φ. 176) ἀξίζει νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα αὐτούσιον. Ἐχει ὡς ἑξῆς:

«Ἑλληνικὴ Πολιτεία

ἀριθ. 12

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

ἡ Προσωρινὴ Δημογεροντία τῆς ἐπαρχίας Σαλώνων.

Ἐλευθερώθη τέλος πάντων τὴν 17 τοῦ ἤδη λήγοντος μηνὸς καὶ ἡ ἐπαρχία τῶν Σαλώνων. Οἱ ἐν αὐτῇ τούρκοι ὑποκλίναντες ἀτίμως τὸν αὐχένα των εἰς τὰ ὅπλα τῶν ἐλλήνων ἔφυγαν διὰ συνθηκῶν. Αἱ μὲν μοῦσαι λοιπὸν τοῦ Ἑλικῶνος καὶ ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας των, διὰ νὰ πλέξουν τοὺς ἀμαράντους στεφάνους καὶ νὰ στεφανώσουν ἐκείνους, δι' ὧν ἀπῆλθυσαν τὰς καθέδρας των, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας τούτης, οἵτινες μέχρι τοῦδε διέτριβον εἰς ἀλλοδαπὰς γαῖας ἐπανέρχονται ἤδη διὰ νὰ καταφιλήσουν τὸ ἱερὸν καὶ γλυκύτατον ἔδαφος τῆς φίλης των Πατρίδος, ἐλευθερωθὲν διὰ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, κυβερνωμένων παρὰ τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου καὶ διευθυ-

Ο ΜΠΑΡΜΠΑ ΝΑΚΟΣ

Τὸ μαντάτο, μαῦρο κι ἀραχλο, πέταξε
γοργόφτερο σ' ἔλη τῇ γούρνα μας. «Πέ-
θανε» λέει: «ὁ Μπάρμπα Νάκος».

— «Πέθανε;»

— «Ναί. Πέθανε».

Θεέ μου!! Εἶναι μπορετὸ νὰ συμβῇ τέ-
τοιο πράμα; Χωράει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς
πῶς μπορεῖ ἡ χιλιόχρονη ὁρὴ νὰ πέσει;
Ὁ στοιχειωμένος θράχος, ποῦ στέκει ὀρ-
θὸς καὶ ἀκατάλυτος πάππου πρὸς πάππου,
μπορεῖ νὰ σωριαστῇ σ' ἓνα σωρὸ συντρί-
μια; Ὁχι, δὲν εἶναι μπορετό.

Καὶ ὅμως. Στὴ ζήση, ὅπως τὸ λένε οἱ

παλαιοὶ καὶ ὅπως τὸ δείχνουν τὰ πράμα-
τα, ὅλα εἶναι μπορετά. Καί, ἀκόμα, ἡ
μοίρα ποτὲ δὲν ξαστοχάει.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Μπάρμπα Νάκος
πλήρωσε τὸ κοινὸ χρέος ὅλων τῶν ἀνθρώ-
πων: Πέθανε.

Στὸ ἀκουσμά τοῦ μαντάτου ὅλα τὰ γύ-
ρω χωριά ἀναστατωθήκαν. Οἱ χωριανοὶ
παρατῆσαν τίς δουλειές, φορέσαν τὰ γιορ-
τινά τους καί, συφάμελοι, κινήσαν γιὰ τὸ
χωριὸ τοῦ πεθαμένου. Ἐκεῖ, σύνταχα, ἤ-
ταν μαζεμένος ἓνα σωρὸ κόσμος, μελίσσο-
λὸι σωστό. Καὶ ὁλοένα φτάναν καὶ ἄλλοι

νομένων παρὰ τοῦ Στρατάρχου Κου Δη-
μητρίου Ὑψηλάντη. Ἀναζωπυρούμενοι δὲ
καὶ οἱ ὡς οἱ κοχλίες διωκόμενοι εἰς τὰς
ὁπὰς τῆς γῆς καὶ τὰ σπήλαια ἀνέρχονται
διὰ νὰ πνεύσουν τὸν ἐλεύθερον ἀέρα καὶ
χαροῦν τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς ἡμέρας, νὰ
περιέλθουν τὰς χλοαζούσας πεδιάδας, νὰ
θεωροῦν αὐτὰς περικυκλωμένας ἀπὸ ποί-
μνια προβάτων ἡρέμα θελαζόντων καὶ ἐ-
λευθέρως σκιρτώντων καὶ τοὺς ποιμένας
ἀθῶους καὶ ἀφρόως ἐπισθεν αὐτῶν συρί-
ζοντας· νὰ βλέπουν τέλος πάντων μὲ ὄμμα
πλήρες χαρᾶς τὰς οἰκίας των, ἂν καὶ κα-
ταδεδαφισμένας καὶ τοὺς ναοὺς των κατα-
κρημνισμένους.

Δι' αὐτὰς λοιπὸν τὰς εὐτυχεῖς καὶ θα-
σίμους ἀπολαύσεις ὑποχρεωμένοι ὄντες κη-
ρύττουν διὰ τοῦ παρόντος τὴν ἐκ θάθους
καρδίας ἀντηχοῦσαν εὐχαρίστησιν, καὶ
χεῖρας ἱκέτιδας αἶροντες πρὸς τὸν Πανά-
γαθον Θεὸν εὐχονται κράζοντες τὸ Ζήτω
ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπολεσθή-
τω ὁ τύραννος αὐτῆς. Τὴν εὐχαρίστησιν
δὲ ταύτην πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερ-
νήτην τῆς Ἑλλάδος δι' ἡμῶν προσφέρον-
τες, ἐπικαλοῦνται καὶ τοῦ λοιποῦ τῆς ἀ-

γαθῆς καὶ πατρικῆς κηδεμονίας σας καὶ
τῶν σεβαστῶν διαταγῶν καὶ ὁδηγιῶν σας
διὰ νὰ ὁδηγηθῶμεν εἰς τὰ ἀληθῆ συμφέ-
ροντα τῆς Πατρίδος.

ὑποσημειούμεθα μ' ὅλην τὴν ἐξαίρετον
ὀπόληψιν

Ἐν Σαλῶνις τῇ 27 106ρίου 1828

Οἱ Δημογέροντες

Βασίλης Βασιλείου

Γιώργης Πατέλος

Ὁ γραμματεὺς

Δημήτριος Νικολαΐδης.

Εἶναι, νομίζομεν, περιττὸν οἰονδήποτε
σχόλιον ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου. Κα-
θρεπτίζει τὴν ἀγνὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν,
τὸν ὑψηλὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸν ἄδολον
πατριωτισμὸν ποῦ ἐνέπνευσαν τὸν ἀγῶνα
τοῦ 1821 καὶ ἐξηκολούθησαν μετὰ ταῦτα
νὰ ἐμψυχώνουν τὸ πνεῦμα τοῦ νεώτερου
ἐλληνισμοῦ.

ΑΘΩΣ Γ. ΤΣΟΥΤΣΟΣ

Δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ «ΒΩΜΟΙ»,
τεῦχος 32ον, Ἰούλιος - Αὐγούστος 1976,
καὶ ἀναδημοσιεύεται ἔπειτα ἀπὸ ἄδεια τοῦ
συγγραφέα.

πούρχονταν για να παρασταθούν στη δικολογία του πού, με πρόσωπα πανιασμένα απ' τη συμφορά θρηγούσε γύρω απ' το νεκροκρέβατο, και για να δώσουν το «τελευταίον άσπασμόν» στο Μπάρμπα Νάκο, πού ξεκίναγε για το στερνό και αγύριστο ταξίδι.

Ο μακαρίτης ήταν θεμέλιο μαζί και κολώνα του τόπου, γι' αυτό και ο θάνατός του, όμοια με σεισμό, τόν παρακούνησε συθέμελα. Ήταν ένας αιώνόβιος λεβεντόγερος, προικισμένος απ' τη φύση μ' ένα σωρό χάρες και καλωσύνες, γερο - θράχος σωστός, πανύψηλος και ανεμοδαρμένος, πού στέκοταν πάντοτε περήφανος και αλύγιστος στις μπόρες της ζήσης και στα μανιασμένα χτυπήματα του χρόνου. Ήταν ένας άνθρωπος «παληοκαιρίτης» — απ' τους τόσους — και έφερνε μαζί του όλα τα γνωρίσματα του καιρού του, πού τώρα τρεμοσβύνει πιά, ένός καιρού τόσο ανθρώπινου. Ήταν ο «νοικοκύρης» του χωριού, ο άνοιχτοχέρης, ο καλόκαρδος συγχωριανός πού στη ζήση του δέν έκανε κακό κανενού — θεληματικά τουλάχιστο — πού δούλεψε μέρα - νύχτα χωρίς άναπαμό, πού πάλεψε σκληρά μ' όλες τις δυσκολίες — νίκησε τις περισσότερες φορές — και πού τελικά επεβλήθηκε. Αγάπησε τους ανθρώπους δίπλα του, με τα καλά τους και τα κακά τους, μιá και ήταν άνθρωποι, μοιράστηκε μαζί τους χαρές και λύπες, περισσότερα έδωσε και λιγότερα πήρε, «έζησε» μ' αυτούς, και, τώρα πού ήρθε ή ώρα, εκλείσει για πάντα τα μάτια του αφήνοντας πίσω του το όνομα του «καλού ανθρώπου», συχώριο της ψυχής του και καμάρι για τα παιδιά του.

Οί λιγοστοί «παληοκαιρίτες», πού ακόμα ζούν, έχουν να μολογάνε χίλια δυό γι' αυτόν και για τη ζήση του.

Τόν θυμάμαι και εγώ, μιá φορά, πού γέρος πιά κι' ανήμπορος απ' την καρδιά του, κάθεται στο λιαχωτό του σπιτιού του

και κύτταζε, με μάτι περίλυπο τα σπαρτά πού, μεστωμένα πιά, κιτρινίζουν αντίκρυ στη Λυκοπλαγιά.

— «Ήθελα, μωρέ παιδί μου» μου είπε «να μπορούσα να θέριζα έλοημερίς και άμα θράδυαζε άς πέθαινα, γερός όμωσ», και άναστενάξε βαθιά ένώ δυό δάκρυα άργυκυλούσαν στ' αύλαχωμένα απ' τα χρόνια μάγουλά του.

Έμεινα άφωνος μπροστά στο μεγαλείο πού ξεπήδαγε απ' τα λόγια του, απ' το «πιστεύω» της έκτοντάχρονης ζωής του. Απ' την άφοσίωση στην τίμια δουλειά — ύποχρέωση στη Μάνα Γή — και απ' τη λατρεία της λεβεντιάς — μακρυά απ' το μισέρωμα και το παρασιτισμό. Τί πιο άπλό και πιο ανθρώπινο; Και όμως τόσο δυσκολοπλησίαστο για πολλούς.

— «Άκου» μου είπε μιá άλλη φορά. «Άκου το τραγούδι και θα καταλάβεις τί είναι ή ζωή». Πρόσεξα τότε το λιανοτράγουδο, πού μιá παρέα γύφτων είχε στήσει κάπου εκεί κοντά. Άκουσα το σιγανόπαιγμα του κλαρίνου στο λεβέντικο σκοπό του τσάμικου και, έπειτα, τη φωνή του τραγουδιστή, χαμηλή, τρεμουλιαστή, πού θάρρεις και εκλαιγε με πικρό παράπονο:

«Κλαίει ο Όλυμπος θρηγεί πού τόν
βαρούν τα χιόνια
κλαίει και ένας γέροντας πού πέρασαν
τα χρόνια».

Ένοιωσα τόν καημό του γέρου άπόμαχου και έφυγα άλαφροπατώντας σαν είδα την όψη του γαληνεμένη και άπόκοσμη, μ' ένα γλυκό χαμόγελο ν' ανθίζει στα χείλη του. Ποιός ξέρει πού πέταγε ο νοός του και ποιές περασμένες στιγμές ξαναζούσαν στην όνειροφαντασία του;

Και τί δέ μολογάνε για τη ζήση του! Πόσος κόσμος δέν πέρασε απ' το σπίτι του σε μέρες καλές αλλά και σε μέρες δίσεχτες; Πόσοι άνθρωποι δέ στρώθηκαν στην τάβλα του, τόσο σε χαρές όσο και στα

μαύρα χρόνια της σκλαβιάς, τότε πού και οί μυλωνάδες ακόμα κρύβουν την μπομπότα; Πόσοι κατατρεγμένοι απ' την κακή τους μοίρα δέ θρήκην καταφύγιο κοντά του, απάγγειο λιμάνι για θαλασσοδαρμένα πλεούμενα, και πόσους ξεκληρισμένους απ' τὰ αστροπελέκια της ζωής δέν παρηγόρησε ή ζωογόνα δύναμη της ανθρωπιάς του; Πόσες φορές, μέσα στην παγωμένη νύχτα της σκλαβιάς, δέν ακούστηκε τὸ γοργὸ περπάτημα της μούλας του πού φερνε βοήθεια στὸν κατατρεγμένο απ' τὸν ἐχθρὸ και την πείνα φίλο, και πόσες φορές δέν ακούστηκε τὸ κυπρί της, χαρούμενος ἀχὸς καμπάνας ἀναστάσιμης, πούδινε κουράγιο στὸν ἀπελπισμένο και διαλαλούσε πὼς ὅσο ὑπάρχει ἀνθρωπιά, ὅσο ή φιλία δένει τοὺς ἀνθρώπους, ή ζωή πάντοτε νικάει και ὁ κόσμος τραβάει μπροστά. "Ετσι, σὰν τὸ φωτεινὸ φάρο, τὸν ὀδηγητὴ τῶν ναυτικῶν και τὸ παρηγορητὴ τῶν ναυαγῶν, πέρασε τὴ ζήση του και τώρα στὰ στερνὰ ήσύχαζε στὸ σπίτι του ἀπολαμβάνοντας τὴν ἀγάπη τῶν δικῶν του και τὴν ἐκτίμηση της κοινωνίας.

Πανηγύρι σωστὸ στήγονταν ἀνήμερα στὴ γιορτὴ του. Συφάμελοι φτάναν απ' τὸ πρῶι γιοι και κόρες, οί κάμαρες γέμιζαν δικολογία και στίς αὐλὲς χαλοῦσε ὁ κόσμος απ' τίς φωνὲς και τὰ τρεχάματα τῶν ἐγγονιῶν του. Ὁρθάνοιχτες οί πόρτες, χωριανοί μπαινοβγαίνουν, κόσμος πολὺς ἀπὸ κοντὰ και μακριὰ φερμένος, ἀνάκατα πλούσιοι και φτωχοί, γνωστοί και ἄγνωστοι — ἔλοι καλοδεχούμενοι — στήγονταν στὴν πλούσια τάβλα για νὰ φᾶνε, νὰ

πιῶνε και νὰ εὐχηθοῦν στὸ γέροντα πού γιόρταζε. Καί στὴν κεφαλὴ της τάβλας ὁ Μπάρμπα Νάκος, στρωμένος απ' τὴν ὥρα πού σχόλασε ή ἐκκλησιά, λάμποντας ἀπὸ χαρὰ και ἀγαλλίαση, καλωσόριζε τοὺς πάντες, δέχονταν τίς εὐχὲς τοὺς και, ἔλοι μαζί τρῶγαν, πίναν και σιγοτραγουδοῦσαν στὸ σκοπὸ τοῦ κλαρίνου, πού ὀλημερίς ἔπαιζε τραγούδια της τάβλας. Καί σὰν νύχτωνε και ἀδειάζε ὁ τόπος απ' τοὺς ἀνήμπορους για ξενύχτι, φτάναν οί γύφτοι με διπλὲς ζυγιὲς ὄργανα και τὸ γλέντι κόρωνε και τὸ πρῶι τοὺς εὗρισκε, ξανάμενους νὰ τραγουδοῦν και νὰ χορεύουν πασχίζοντας ν' ἀδειάσουν τὰ θαρέλια της στίβας.

"Ετσι ἔγινε και φέτος. Μονάχα πού τίς πρωινὲς ὥρες, ὅταν φεύγαμε, ὁ γερο-ἀετὸς φαίνεται πὼς ἔνοιωσε τίς φτεροῦγες του θαριὲς απ' τὰ χρόνια και γι' αὐτὸ, ἀφοῦ μᾶς εὐχαρίστησε, πρόστεσε: "ὅτι κάμα-με σὲ τούτῃ τὴ ζήση εἶναι καλὰ καμωμένο μωρὲ παιδιά. Καί ὅτι ἄλλο εἶναι: νὰ γίνῃ σὲ τοῦτο τὸ χρόνο νὰ γενῇ γιατί ὁ ἄλλος δὲ με ἐρίσκει".

Και πέθανε τίς παραμονὲς της Πρω-
του ~~του~~ ^{απονομίας}

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Μπάρμπα Νάκου σβήνει μιὰ ἐποχή.

Κλαίμε τὸ Μπάρμπα Νάκο πού φεύγει γιὰ πάντα ἀπὸ κοντὰ μας και ή ψυχὴ μας πλημμυρίζει λύπη στὴ σκέψη πὼς ή καλὴ ἐποχή τους, πού χάνεται με τοὺς «παληγο-καιρίτες πού φεύγουν, δὲ θὰ ξανάρθῃ πιά.

ΜΗΤΣΟΣ ΕΛΑΤΟΣ

Μᾶς εἶναι εὐπρόσδεκτες τόσο οί συνεργασίες σὲ θέματα πού ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς της Ἑταιρείας, ὅσο και ή διατύπωση ὁποιασδήποτε κριτικῆς, οί ὑποδείξεις σας για τίς ἐλλείψεις μας και γενικὰ ὅ,τι μπορεῖ νὰ συμβάλει στὴν καλλιτέρευση τοῦ περιοδικοῦ μας.

Ἀπ' τὴ δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας

— Μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἑταιρείας νὰ ἰδρύσει τὸ «Λαογραφικὸ Μουσεῖο Φωκίδας» καὶ τὴ γνωστοποίησὶ τοῦ στὸ εὐρύτερο κοινό, ἄρχισαν οἱ πρῶτες προσφορὲς σ' αὐτὸ ἀντικειμένων λαϊκῆς τέχνης καὶ ἡ δημιουργία τῶν πρῶτων συλλογῶν τοῦ.

Μὲ νεώτερη ἀνακοίνωση θὰ γνωστοποιηθεῖ στὸ κοινὸ ἡ ἔναρξη τῆς λειτουργίας τοῦ καὶ οἱ ὥρες ἐπισκέψεως σ' αὐτό.

— Ἡ παράλειψη ἀποστολῆς τοῦ πρῶτου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ μας «ΣΕΛΙΔΕΣ ἀπ' τὴ Φωκίδα» σ' ὁποιοδήποτε συμπατριώτῃ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, ὅτι ὀφείλεται σ' ἄλλο λόγο πέρα ἀπ' τὴν ἀδυναμία νὰ ξέρουμε ὅλους ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἀπόκτησὶ τοῦ.

Ὅσους λοιπὸν παραλείψαμε τοὺς παρακαλοῦμε νὰ τὸ ζητήσουν στὰ γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας καὶ εὐχαρίστως θὰ τοὺς παραχωρηθεῖ.

— Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο καλωσορίζει τὰ νέα μέλη τῆς Ἑταιρείας καὶ τὰ εὐχαριστεῖ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τους, γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴ διάθεσὶ τους νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν πραγματοποίησίν τους.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΕΣΦΑΛΜΕΝΟΥ:

Στὸ λαογραφικὸ κείμενο τοῦ προηγούμενου τεύχους «Γιορτάζοντας τὸ «Πάσχα» τῆς Εὐγενίας Γερολυμάτου, στὴ σελίδα 10, σειρὰ 6, ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου, νὰ γραφεῖ τὸ ὀρθό:

«...Ἡ Ἀνάσταση εἶναι τὸ ἐλπιδοφόρο μήνυμα, ἡ νίκη τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου, τοῦ ἀληθινοῦ. Εἶναι ἡ νίκη τῆς ζωῆς...».

Φίλοι ἀναγνώστες,

Διατηρεῖστε σὲ καλὴ κατάστασι τὸ τεῦχος τοῦτο. Τὰ ἄλλα ποὺ θὰ ἐπακολουθήσουν θὰ τὸ συμπληρώσουν καὶ ὅλα μαζί θὰ κάνουν ἓναν τόμο χρήσιμο γιὰ κάθε βιβλιοθήκη.

Τὸ περιοδικὸ μας διατίθεται δωρεάν. Ἐὰν σὰς ἐνδιαφέρει ζητεῖστε τὸ στὰ Γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν, Πλατεία Κεχαγιᾶ, Ἀμφισσα. Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐξαντληθεῖ θὰ σὰς τὸ στείλλουμε εὐχαρίστως.

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ